

کنترل جمعیت حیوانات شهری در ایران با الگوبرداری از کشور های پیشرو

نفیسه مکتبی

چکیده

حیواناتی که در جوار انسان ها و در محیط شهری زندگی می کنند اکثرا بر اثر بیماری و تصادف با خودروها کشته شده و مورد اذیت و آزار و خشونت قرار می گیرند. این حیوانات از رفاهی در سطح بسیار کم برخوردارند. نگرانی انسان ها در زمینه ی انتقال بیماری ها خصوصا هاری و گاز گرفتگی و توانایی تولید مثلی بالا در این حیوانات باعث شده انسان ها برای کنترل حیوانات شهری دست به کار شوند. این پژوهش در صدد پاسخ به این پرسش است که ایران برای کنترل جمعیت حیوانات شهری در عین حمایت از حقوق آنها چه اقداماتی انجام داده و آیا در این زمینه موفق بوده است. فرضیه پژوهش حاضر این است که ایران در مدیریت و ساماندهی حیوانات شهری همچنین حمایت از حقوق آنها موفق نبوده و روش های صحیح و انسانی کنترل جمعیت حیوانات شهری در برخی از کشور ها می تواند الگوی مناسبی برای ایران باشند به گونه ای که سلامت و رفاه انسان و حیوان تامین، و حقوق آنها تضمین شود.

کلید واژگان

حقوق حیوانات، حیوانات شهری، رفاه حیوانات، وظیفه گرایی، حیوان آزاری، پراگماتیسم

1. حقوق حیوانات ، مبانی و رویکرد ها

حقوق حیوانات ایده ای است که در آن برخی یا تمام حیوانات غیر انسانی حق دارند موجودیت خود را در اختیار داشته باشند و باید ابتدایی ترین منافع آنها - از جمله لزوم جلوگیری از رنج - در نظر گرفته شود همان منافع مشابه انسان (Taylor, 2009). رویکردهای مبتنی بر حمایت از حیوانات شامل رویکرد تحلیلی، پراگماتیسمی، الهیاتی و پست مدرن می باشد.

1-1- رویکرد تحلیلی تحت تاثیر فلسفه تحلیلی امریکا و انگلستان است. فیلسوفان تحلیلی مایل هستند فلسفه را به علم نزدیک کنند. علم عینیت، کلیت و بی طرفی دارد. اصل بی طرفی مطلوب و شدنی است و امکان دارد

انسان بتواند بی طرف باشد(مددی، 1396:32). فیلسوفان این رویکرد سینگر نماینده جریان فایده گرایی و ریگان نماینده جریان وظیفه گرایی می باشند.

فایده گرایی، گونه ای از فلسفه اخلاق است که برای نخستین بار توسط «جرمی بنتام»، حقوقدان انگلیسی در قرن نوزدهم میلادی مطرح شد. مکتب فایده گرایی (رفاه حیوانات)، حیات حیوانات را مفید تشخیص می دهد. این مکتب به پیامد های یک عمل دقت می کند و تبعات یک عمل، مبنای ارزیابی مشروعیت و مقبولیت آن عمل است(وکیل، 1398:4). به موجب این نگرش، اگر منافع و نتایج اعمال انسان بر حیوانات بر میزان درد و رنج وارده بر آنها غلبه داشته باشد و آثار زیان آور وارده بر آنها نوید بخش نتایج مثبت و حیاتی برای زندگی انسانها باشد، در این حالت استفاده کردن آنها از بعد اخلاقی موجه خواهد بود(بهنام منش و سامانی، 1391:6).

جرمی بنتام گفته است که بحث در این نیست که آیا حیوانات قدرت تعقل دارند یا نه؟ حرف می زند یا نه؟ بلکه مساله این است که آیا متحمل رنجی می شوند؟ به نظر او بد رفتاری با حیوانات، شبیه به برده داری یا تبعیض نژادی نسبت به انسان هاست. فرض اساسی بنتام این است که وجه مشترک انسان ها با حیوانات حساسیت یا توانایی احساس درد و تجربه لذت است. نماینده ی این دیدگاه پیتر سینگر، فیلسوف استرالیایی است. او که فایده باور ترجیحی است، معتقد است «توانایی رنج کشیدن و لذت بردن پیش شرط داشتن منافع است». «پیتر سینگر» نیز همچون جرمی بنتام به این نتیجه رسید که رنج بردن یک ویژگی اساسی برای دارا شدن حق بین انسان ها و حیوانات است. از نظر او در سنجش و ارزیابی فعل اخلاقی لازم است منافع و ترجیحات همه افراد به طور برابر در نظر گرفته شود و مراد از افراد حیوانات نیز هستند. به عقیده سینگر اگر موجودی درد بکشد، برای اعتنا نکردن به آن درد نمی توان توجیه اخلاقی ارائه کرد. فرقی نمی کند که آن موجود چیست. اصل برابری مستلزم آن است که درد آن موجود با درد مشابه آن از هر موجود دیگری تا آنجا که بتوان مقایسه ای تقریبی انجام داد، یکسان باشد. او در جایی می گوید که اگر رنج یک حیوان به درمان همه ی اشکال سرطان کمک کند، آن رنج موجه خواهد بود. اینکه نمی توان برای انسان و حیوان قائل به منافع برابر شد، همان چیزی است که سینگر از آن به عنوان اعتقاد به گونه ای خاص نام می برد. خاص بودن گونه ی انسان، موید آن است که هوشیاری بیشتر انسان، و حس قبلی او از مرگ و مانند اینها به درد و رنج بیشتر او می انجامد. اما به نظر سینگر این امر مبنایی برای چنین تفاوتی بین انسان و حیوان نیست. نکته این است که اصل اخلاقی توجه برابر به منافع به همان اندازه که برای انسان ها به کار می رود برای حیوانات نیز کاربرد دارد. این رویکرد حیات حیوانات را مفید تشخیص می دهد و دلیلی برای عدم رعایت فرصت برابر برای سایر موجودات غیر انسان در بهره مندی از حیات قائل نیست، هرچند این برابری به منزله ی تشابه نیست. این مکتب به پیامدهای یک عمل دقت می کند و تبعات یک عمل، مبنای ارزیابی مشروعیت و مقبولیت آن عمل است(وکیل، 1398:202). مکتب رفاه حیوانات دارای ماهیتی سودانگارانه و تا حدی نتیجه محور است. به موجب این نگرش،

اگر منافع و نتایج اعمال انسان بر حیوانات بر میزان درد و رنج وارده بر آنها غلبه داشته باشد و آثار زیان آور وارده بر آنها نوید بخش نتایج مثبت و حیاتی برای زندگی انسان ها باشد، در این حالت استفاده از آنها از بعد اخلاقی موجه است (francione gl,2009,1-13).

نظریه پرداز موضع حقوق طبیعی تام ریگان، فیلسوف امریکایی است که در اثر خود با عنوان دفاع از حقوق حیوانات استدلال می کند که حیوانات-خصوصا پستانداران بالغ-موجوداتی اخلاقی اند که همچون انسانها حقوق جدایی ناپذیر مشخصی دارند. وی معتقد است حیوانات صرفا «موجودات» جهان نیستند، بلکه از وجود خود آگاهی دارند و آنچه برایشان پیش می آید برای خودشان بس مهم است. در بیان وی حیوانات موضوع حیات اند. رویکرد حق محور، به فلسفه وجودی یک عمل و ذاتا ممدوح بودن آن عمل بدون توجه به پیامد های آن می نگرد و در این زمینه حیوانات را موضوعات حیات قلمداد می کند که باید دارای حقوقی باشند. یکی از مبانی تمتع حیوانات از حقوق از این واقعیت سرچشمه می گیرد که برخی حیوانات قوه ی ادراک دارند(وکیل، 202:1398). در این دیدگاه، که به مکتب حقوق حیوانات معروف است، تفاوتی میان انسان و حیوان وجود نداشته و اینگونه اعلام شده است که این تفاوت ها تنها برای توجیه سوء استفاده انسان از حیوانات خلق شده است. در این راستا، با تکیه بر ارزش ذاتی حیوانات به مثابه فرد، بر این دیدگاه تاکید شده است که حیوانات باید فی نفسه و صرف نظر از فواید مستقیم و غیر مستقیم شان برای انسان ها دارای ارزش ذاتی بوده و همانند انسان مورد توجه ملاحظات اخلاقی قرار گیرند. در نتیجه، هدف و غایت نهایی این نظام فلسفی بطور کلی، نفی و ممنوع ساختن هر گونه استفاده از حیوانات می باشد. در این رویکرد با تکیه بر ارزش ذاتی حیوانات به مثابه ی فرد، بر این دیدگاه تاکید شده است که حیوانات باید فی نفسه و صرف نظر از فواید مستقیم و غیر مستقیم شان برای انسان دارای ارزش ذاتی بوده و همانند انسان مورد توجه ملاحظات اخلاقی قرار گیرند. در نتیجه، هدف و غایت نهایی این نظام فلسفی به طور کلی، نفی و ممنوع ساختن هر گونه استفاده از حیوانات دانسته است(بهنام منش و سامانی، 5:1391). ریگان معتقد است آدمیان و حیوانات از حقوقی برابر برخوردارند و برای اثبات نظریه اش که خود واضع آن است از مفهوم «متعلق حیات بودن» بهره می جوید. از نظر وی هر موجود زنده ای را نمی توان مصداق این مفهوم دانست، بلکه موجودی که دارای باورها، خواسته ها، تصورات، حافظه و خاطره، درک مفهوم آینده، زندگی عاطفی همراه لذت و درد، منافع ترجیحی و رفاهی، توانایی انجام عمل به منظور رسیدن به اهداف و خواسته ها، وحدت روانشناختی با گذر زمان و... باشد، مصداق این مفهوم است. مفهوم کلیدی در فلسفه ریگان ارزش ذاتی است. ارزش ذاتی، کیفیتی است که ریگان برای هر موجودی که متعلق حیات است به کار می برد. یک موجود ارزش ذاتی دارد و آن که ارزش ذاتی دارد مستقل از هرگونه استفاده ای است که ممکن است برای دیگران داشته باشد پس ارزش ذاتی در مقابل ارزش ابزاری است. به نظر ریگان ارزش ذاتی حقی اساسی است که هرگز نباید به عنوان یک ابزار یا وسیله برای دیگران به کار گرفته شود (taylor,2009:67). همچنین

وی معتقد است، پستانداران بالغ و طبیعی نه تنها دارای احساس هستند، بلکه دارای ظرفیت های روحی از قبیل احساسات، حافظه، میل، اعمال عمدی و تا درجاتی خودآگاهی هستند. در نتیجه، از دید او موجوداتی که مالک این ظرفیت ها باشند قاعده اخلاقی بوده و به تبع آن دارای ارزش ذاتی فراتر از ارزشی که دیگران برای آنها قائلند، هستند(آن وارن، 1387). در مکتب حقوق حیوانات، تفاوتی میان انسان و حیوان وجود نداشته و اینگونه اعلام شده است که این تفاوت ها تنها برای سوء استفاده ی انسان از حیوانات خلق شده است. در این راستا، با تکیه بر ارزش ذاتی حیوانات به مثابه ی فرد، بر این دیدگاه تاکید شده است که حیوانات باید فی نفسه و صرف نظر از فواید مستقیم و غیر مستقیم شان برای انسان دارای ارزش ذاتی بوده و همانند انسان مورد توجه ملاحظات اخلاقی قرار گیرند. در نتیجه، هدف و غایت نهایی این نظام فلسفی به طور کلی، نفی و ممنوع ساختن هر گونه استفاده از حیوانات دانسته است(آنونیموس، 2009).

1-2- پراگماتیسم یا عمل گرایی در دهه 1860 توسط شماری از اندیشمندان شکل گرفت که همه ی آن ها تحت تاثیر نظریه تکامل داروین، هدفشان دستیابی به فلسفه ای علمی بود که مسائل جهان را با همان قاطعیتی که در علوم وجود داشت حل و فصل کند(مجتبوی، 1372:109).

از جمله این متفکران ویلیام جیمز، چارلز ساندرز پیرس و جان دیویی بودند که در زمره پراگماتیست های تاثیرگذار هستند. به نظر آنها پراگماتیسم انقلابی است علیه ایدالیسم و کاوشهای عقلی محض که هیچ فایدهای برای انسان ندارد در حالی که این فلسفه روشی است در حل مسائل عقلی که می تواند در سیر ترقی انسان بسیار سودمند باشد. این روش فلسفی همچون انقلابی بود علیه سیرت و سنت بی حاصل در مدارس آمریکایی و سیرت و سنت بیهوده مابعدالطبیعی که در اروپای آن موقع در حال جلوه گری بود. اصحاب مصلحت عملی دریافتند که روش و نظریه شان در حل مسائل عقلی و در پیش بردن سیر ترقی انسان سودمند خواهد بود(حکیمی، 1373:6).

از نظر پیرس، وظیفه ی اصلی فکر این است که روش ها و خصلت های عمل را فراهم آورد(مک کواری، 1378:359). پراگماتیسم به منظور برون رفت از ذهن گرایی، به عنوان فلسفه ای ظهور کرد که نه در صدد نیل به حقیقت و کشف ذات و ماهیت امور، بلکه در تلاش برای فائق آمدن بر واقعیت هایی است که بر انسان تحمیل می شود(رهبری، 1388:127).

ویلیام جیمز حقیقت را با معیار عمل می سنجید و معتقد بود آنچه به عمل درآید حقیقی است؛ وی به شیوه ی مشاهده و تجربه، اعتقاد راسخی داشت و استدلال و تعقلی را که مبتنی بر مشهودات و تجربیات نبود، بیهوده می انگاشت. جیمز به راه حل های لفظی، اصول ثابت، مطلق ها و سرمنشاء ها پشت کرد و امور معطوف به عمل و قدرت را مد نظر قرار داد(جیمز، 1370:43).

جان دیویی، اصطلاح «تصدیق پذیری موثق¹» را جایگزین حقیقت نمود و چنین اذعان کرد که باورها هنگامی به طور قطع قابل تصدیق اند که بتوانند در شرایط مختلف فایده مند باشند(رهنمایی، 1385:182).

دیویی در تبیین ماهیت واقعیت از مفهوم تجربه استفاده می کند. به نظر وی نمی توان ماهیت واقعی را بدون در نظر گرفتن ارتباط انسان-جهان تبیین کرد و از همین نظر وی فلسفه خود را طبیعت گرایی انسان گرایانه می نامد(دیویی، 1964:99).

اندیشه دیویی دارای دو پایه اصلی است: اصالت طبیعت و اصالت تجربه. به نظر او انسان و حیوان اگرچه تمایزاتی دارند، انسانها در همان مسیری هستند که حیوانات قرار دارند، همه در تکاپو برای حفظ حیات و تکامل هستند. تکامل یعنی حفظ گونه در برابر ناملایمات و خطراتی که ممکن است نسل آن را منقرض کند(رورتی، 1384:7). در فلسفه ی پراگماتیسم، انطباق با واقعیت عینی از اهمیت چندانی برخوردار نیست و حقیقت هر چیز به وسیله ی نتیجه ی نهایی آن اثبات می شود. بر این اساس فلسفه ی پراگماتیستی از هدف های نظری خالی است و بیشتر به عمل توجه دارد(فولکیه، 1347:357).

از نگاه ماکس شلر پراگماتیسم معتقد است آدمی از بدو پیدایش خود خردورز نبوده است تا به واسطه ی این خرد، از حیوانات متمایز شود؛ بلکه انسان در ابتدا موجودی سازنده، مولد و صاحب ابزار بوده است بنابراین اشکال فکر از اشکال کار ناشی شده است(آشتیانی، 1383:228).

همانگونه که جیمز معتقد بود پراگماتیسم، بر خلاف عقل گرایی که به گذشته نظر دارد، به آینده می نگرد(جیمز، 1386)، از جمله مشخصه های جهان بینی پراگماتیستی آن است که به آینده توجه بسیاری داشته است. همچنین معتقد است انسان با طبیعت پیوستگی دارد و هر دو در جریان تکامل قرار دارند، جهان پیوسته موافق میل انسان نیست بنابراین انسان تنها تا حدی می تواند در کنترل وقایع موثر باشد(شریعتمداری، 1384:371).

ایده پراگماتیستی از یک سو متوجه نقد و ارزیابی مفاهیم و مقولات جوهری و ذات انگارانه ی فلاسفه ای مانند افلاطون و ارسطو است و از سوی دیگر معطوف به کاربردی و سودمند بودن نظرات در عمل می باشد. یک نظریه تنها آنگاه مفید، موثر و کاراست که در عمل نتایج مورد نظر و مطلوب را به همراه داشته باشد(بشارتلو، 1396:4).

---

¹ Warranted Assertibility

مباحث نظری جریان پراگماتیسمی کم تر از رویکرد های دیگر است (جاهد، 1392:167). در فلسفه ی پراگماتیسم، انطباق با واقعیت عینی از اهمیت چندانی برخوردار نیست و حقیقت هر چیز به وسیله ی نتیجه ی نهایی آن اثبات می شود. بر این اساس فلسفه ی پراگماتیستی از هدف های نظری خالی است و بیشتر به عمل توجه دارد (فولکیه، 1347:357).

پراگماتیسم یا عمل گرایی بیشتر برای مقابله با فلسفه های صرفاً ذهنی شکل گرفت که علت فلسفی ظهور آن محسوب می شود. در مقابل، تفکر سنتی که از نیروی خرد برای اثبات حقایق از پیش مفروض و مشخص استفاده می کند و تفکر مدرن که فلسفه برای آن ابزاری به منظور کشف حقیقت و ماهیت امور محسوب می شود، در حالی که هر دو فلسفه ذات گرا بوده که با اعتقاد به وجود حقیقت مرکزی و از پیش موجود متافیزیکی یا فیزیکی، در صدد نیل به حقیقت و ماهیت هستند (هایدگر، 1371:51).

از نظر پراگماتیست ها، چنانچه طرفداران دو رویکرد تحلیلی و پست مدرن بیشتر واقع گرا بودند، می توانستند وضعیت حیوانات و رفاه آنان را بهبود بخشند چرا که این دو جریان بسیار ریشه ای می اندیشند و خواهان نفی بهره کشی از حیوانات به طور مطلق بوده و وضعیت موجود و شرایط واقعی جهان را در نظر نمی گیرد. در حالی که جریان پراگماتیستی در پی رفاه و آسایش حیوان بوده، بیشتر به وضعیت موجود آنها می اندیشد (آلتولا 2001م). فایده طرح چنین رویکردی در شاخه های مختلف حقوق حیوانات آن است که بر خلاف روش های فلسفی و تحلیلی، آنچه واقعیت دارد و آنچه قابل اعمال در شرایط کنونی است مورد بررسی قرار می گیرد. برای مثال در مورد حقوق حیوانات شهری به آرمان گرایی و بررسی و توجیه آنچه باید باشد نمی پردازد بلکه اندیشمندانی با این رویکرد، موقعیت حیوانات شهری را بررسی کرده و بهترین راه حل قابل اعمال را طرح و عملی می نمایند.

1-3- رویکرد الهیاتی: به عقیده ی اندرو لینی، نماینده ی رویکرد الهیاتی، بدلیل آنکه عموم مردم از اخلاق دینی بیشتر متأثر می شوند، می تواند موثر ترین رویکرد باشد (جاهد، 1392:167). این رویکرد بیش از هر چیز به بررسی باور های دینی می پردازد و مسائل اخلاق زیستی به مثابه مسائل الهیاتی بررسی می شوند و پیامد های آن ها در گستره ی جهان بینی دینی سنجدیده می شود (راسخ و خداپرست، 1391:3).

برای مثال، در آیین زرتشت حیوانات مقدسی چون سگ و گاو حقوق مفصلی داشته و به نحو عجیبی مورد تکریم قرار می گیرند. علت این امر مبارزه ی این حیوانات علیه موجودات اهریمنی و نقش کلیدی شان در اجرای مراسم دینی می باشد. برای مثال در این آیین قتل و صدمه رساندن یا هر نوع بی احترامی به سگ ها مجازات سنگینی مثل تازیانه در پی داشت.

همچنین در آیین یهود، انسان ها نمادهای خدا هستند و به این دلیل باید رفتاری اخلاقی در برابر جانوران پیشه گیرند. در تورات زجر دادن به جانوران منع شده است، انسانها نباید زجری ناروا و بیهدف بر جانوران وارد کنند. اگرچه میان فقه شناسان یهودی درباره ی تفسیر این اندیشه بحث است و عدهای از آنان حشرات موذی را از این اصل به دور دانسته اند، گستره رفتار اخلاقی موردانتظار از انسانها در این آیین توسط اندیشه پرهیزگاری وسعت یافته است. بر پایه این اندیشه، انسانهای پرهیزگار فراتر از قوانین شریعت درباره ی جانوران عمل میکنند و مهر خود را به جانوران فرای احکام میبرند (beckoff,1988).

همچنین به صراحت قرآن کریم، تمامی جهان هستی دارای درک و شعور بوده و با خالق جهان در ارتباط هستند هرچند برای انسان ها درک آن از طرق عادی مقدور نیست و رابطه ما با آن ها گسسته است. در این دیدگاه، زمین، آسمان و هر آنچه در این دو است از ستارگان، درختان، سنگ ها و ... ذکر و تسبیح الهی را گفته و از شعوری فراخور خلقت برخوردارند. در این میان حیوانات نیز هر چند قوه ناطقه و عاقله انسانی را ندارند از درک و شعور بهره مند بوده و از احساسات و عواطف برخوردار هستند (مقیمى حاجى، 1385:139).

1-4- رویکرد پست مدرن متأثر از فلسفه ی قاره ای است و فیلسوفان این رویکرد ادعا دارند که فلسفه دایر مدار امور ذهنی و فارغ از اصل بی طرفی ست و هرکس از منظر خودش به عالم نگاه می کند (جاهد، 1392:166).

کرل آدامز، یکی از فیلسوفان پست مدرنی است که به اخلاق و حقوق حیوانات پرداخته است. وی با بهره گیری از رویکرد اکوفمنیستی و تلفیق آن با رویکرد پست مدرن تاثیر زیادی بر جنبش حقوق حیوانات داشته است. اکوفمنیسم (محیط زیست گرایی زن مدارانه) جنبشی اجتماعی-فلسفی است که اعتقاد دارد پیوند های وثیقی میان ظلمی که بر زنان رفته و ظلمی که بر طبیعت می رود وجود دارد و از آنجا که حیوانات نیز بخشی از طبیعت می باشند این حکم درباره ی آنان نیز صادق است و هر دو ظلم باید برچیده شود. به باور آدامز، شیء انگاری حیوانات توسط انسان منتج به چشم پوشی از ارزش ذاتی آنها شده است (آلتولا، 2009).

هر یک از رویکردهای طرح شده به نوعی می توانند حقوق یا رفاه حیوانات را فراهم کنند و یا دست کم به تبیین حقوق حیوانات بپردازند. با این وجود مبنای پژوهش حاضر را رویکرد تلفیقی حق محور-عمل گرایی تشکیل می دهد. به این صورت که تردیدی در ارزش ذاتی حیوانات و غیر قابل انکار بودن حقوق آنها وجود ندارد. اگر اصول و مبانی این دیدگاه در واقعیت هم به کار گرفته شوند، هیچ حیوانی رنج نخواهد کشید و همه ی حیوانات در بهترین اشکال رفاه به حیات خود ادامه می دهند. در حال حاضر حیوانات چنین وضعیت آرمانی ندارند. در کنار پذیرش ارزش ذاتی حیوانات، می بایست واقعیت کنونی و امکان اعمال آن نیز در نظر گرفته شود. در چنین حالتی اهمیت اتخاذ رویکرد پراگماتیسمی روشن می شود. حیوانات شهری قطعا و یقینا دارای ارزش ذاتی بوده، حق زندگی در آسایش و رفاه بدون هیچ گونه رنج و آسیبی را دارند حتی اگر برای انسان ها هیچ گونه منفعتی نداشته باشند. آنها

حق حیات، جفت گیری، تولید مثل آزادانه و داشتن فرزند دارند. هیچ انسانی حق ندارد برای مقاصد خود از حیوانات شهری استفاده کرده، بکشد یا آزار دهد(حق محور). در حال حاضر حیوانات شهری از وضعیت مطلوبی برخوردار نیستند و اعمال اصول مبتنی بر رویکرد حق محور در جامعه به کندی پیش می رود و اکثریت انسان ها از پذیرفتن واقعیت امتناع می نمایند. باید روش مناسب و قابل اجرا و فارق از آرمان گرایی برای حمایت از حیوانات شهری در نظر گرفت به طوری که حداقل از کشتار و آزار این حیوانات جلوگیری شود(عمل گرایی).

2. در شهر متولد شده، اما به شهر تعلق ندارند

حیوانات شهری حیواناتی هستند که آزادانه در سطح شهر زندگی می کنند مانند انواع سگ، گربه و موش و پرندگان. این حیوانات سرگردان، بدون پناهگاه و محل سکونت معین هستند آنها در خیابان متولد می شوند، زندگی می کنند و می میرند. آنها سرپناهی ندارند که در آن به تغذیه و مراقبت از آنها پرداخته شود این حیوانات معمولاً از زباله و پسماند ها تغذیه می کنند و به یکی از اجزای جدایی ناپذیر زندگی ما انسانها تبدیل شده اند. آنها خودشان را با طبیعت زندگی شهری وفق داده و برای بقا در همین شرایط خودشان را منطبق کرده اند. انسان ها همواره جمعیت گونه هایی که برایشان سودآور است را افزایش، اما جمعیت گونه های دیگر را کاهش می دهند یا انقراضشان برای انسانها بی اهمیت است. مثلاً سگ ها و گربه های شهری مورد بی توجهی واقع شده و به نظر می رسد بر خلاف آنکه پرورش حیوانات در دامداری ها و افزایش جمعیت آنها همواره مورد توجه بوده، از بین رفتن و یا آزار دیدن حیوانات شهری بی اهمیت است. این حیوانات در فضای شهری و با وجود آلودگی های مختلف و تغذیه نامناسب در معرض انواع بیماری ها قرار دارند. همچنین شاهد افزایش تعداد آنها هستیم در حالی که از حداقل رفاه هم برخوردار نیستند. چرا که مهمترین حقوق حیوانات با استناد به حداقل استاندارد های نگهداری آنان عبارت است از تدارک آب و خوراک مناسب و جایگاه و شرایط زیستی و روانی صحیح، دستیابی به بهداشت و درمان آنها، به خصوص با توجه به وجود بیماری های مشترک میان حیوان و انسان(خوشیاری و مجدی، 1392:4).

بنابراین می توان گفت حیوان شهری حیوان بدون صاحبی است که آزادانه در سطح شهر پرده می زند. با این وجود قوانین مرتبط با حیوانات شهری در کشور های مختلف تعریف کلی از حیوان شهری یا بطور خاص سگ های شهری ارائه نموده اند برای مثال مطابق راهنمای کنترل سگ ها 1824، یک سگ شهری، هر سگی است که تحت نظارت مستقیم مالک نیست و از هر مانعی محروم است و به همین دلیل در پرده زدن در جامعه آزاد است (RSPCA 1824).

همچنین قانون کنترل سگ های خیابانی 2000 موريس، سگ های شهری را حیوانی می داند که تحت کنترل یا مالکیت با مجوز هیچ کس نباشد. سگ ها حیواناتی هستند که به طور گله ای زندگی می کنند و انزوا تاثیرات مضری بر آنها میگذارد

(Hetts ,1992)

3. رفاه حیوانات غیر انسانی با عنوان ولگرد

طبق تعریفی که «رابرت نوزیک» از رفاه حیوانات ارائه داد، گاه تحقق منافع حیوانات در جهت رفاه نوع بشر قربانی می شود، در این صورت، گرچه چنین منافعی در نوع خود حائز اهمیت هستند، اما جایی که در مقابله یا مواجهه با منفع انسان قرار گیرند، اولویت با منافع انسان است. در واقع رفاه حیوانات، ایجاد شرایط مطلوب نگهداری از حیوان می باشد. شاید حداقل معیار رفاه حیوانات را بتوان در پرتو پنج آزادی اساسی برای این موجودات تعریف کرد: رهایی از تشنگی و گرسنگی، رهایی از نبود آسایش، رهایی از درد، صدمه و بیماری، آزادی ابراز رفتار های عادی و رهایی از ترس و اضطراب. به این ترتیب، مفهوم رفاه حیوانات عبارت است از اجتناب از بهره کشی یا مورد سوء استفاده قرار دادن گرفتن به دست انسان از طریق استاندارد های مساعد اسکان، تغذیه، مراقبت کلی، اجرای برنامه های منظم واکسیناسیون و پیشگیری از سرایت گسترده بیماری ها و تضمین رهایی حیوانات از تحقیر و رفتار های غیر انسانی و بی رحمانه و تحمیل هر گونه شرایط توأم با عدم آسایش «بدون هیچ ضرورتی» (کاظمی و رزم آرای، 1390:63).

البته معیار های خاص رفاه در گونه های مختلف حیوانی و بسته به شرایط، متفاوت است. برای شناسایی مصادیق رفاه حیوانات حیوانات شهری آگاهی از وضعیت آنها ضروری می باشد. این حیوانات در معرض تصادف با خودرو ها، انواع بیماری ها، گرسنگی و تشنگی، سرما و گرمای شدید، آزار و آسیب های جسمی و روحی و همچنین کشتار های دسته جمعی می باشند. بنابراین رفاه آنها شامل حمایت از آنها توسط انسان در مقابل این خطرات می باشد فلذا انسان در مقابل این حیوانات مسئول احقاق حقوق آنها می باشد. از طرفی انسان ها نیز برای مثال در مورد سگ های شهری در معرض گازگرفتگی و انتقال بیماری ها از جمله هاری قرار دارد. بنابراین در صورتی که انسان با واکسیناسیون حق سلامت و بهداشت حیوانات شهری را که از مصادیق رفاه آنها ست تامین نماید سلامت شهروندان نیز تضمین خواهد شد. بعلت همزیستی با انسان و احتمال بروز بیماری ها و انتقال آنها نیاز به درمان و واکسیناسیون نیز از حقوق آنها محسوب می شود. در واقع با نگاهی گسترده می توان گفت تضمین رفاه حیوانات شهری رفاه شهروندان را نیز تامین می نماید چرا که یکی از ترس ها و مشکلات اصلی شهروندان و مسئولین بیماری های واگیر دار همچون هاری می باشد که کشنده است.

4. تحلیل روش های حمایت از حقوق حیوانات شهری و کنترل جمعیت آنها در برخی کشور های جهان

تنوع در روش های بکار گرفته شده در کشورها ی مختلف، نشان دهنده ی تلاش مسئولان و سازمان های رفاه حیوانات برای انسانی تر کردن روش های کنترل حیوانات شهری و حمایت از حقوق آنها می باشد. با وجود آنکه مرگ با ترحم روشی شناخته شده در جهان است، ایجاد پناهگاه ها، عقیم سازی، واکسیناسیون و درمان حیوانات شهری همه برای تامین رفاه حیوانات شهری برنامه ریزی شده اند. دقت در قوانین و رویه نشان می دهد که مرگ با ترحم به عنوان آخرین راهکار مورد استفاده قرار می گیرد چرا که حیات حیوان محترم شمرده می شود.

علت اهمیت کنترل حیوانات شهری در این است که اولاً این حیوانات می توانند ناقل بیماری برای انسان ها باشند که این بیماری ها می تواند ویروسی یا انگلی باشند و مهمترین آنها هاری است از طرفی خطر حمله به انسان ها در این حیوانات وجود دارد. ثانیاً این حیوانات از امکانات رفاهی کمی برخوردارند چرا که در معرض بیماری، گرسنگی، تشنگی، آزار و تصادف با اتومبیل قرار دارند. از این رو انسان ها که بر زیستگاه این حیوانات (شهر) تسلط دارند وظیفه دارند حقوق آنها را رعایت کنند و رفاه آنها که حداقل شامل سرپناه، خوراک و آب، درمان و واکسیناسیون، محافظت در برابر سرما و گرمای شدید و مواردی از این قبیل را تامین نمایند. بنابراین منظور از کنترل تنها مدیریت جمعیت این حیوانات نمی باشد.

4-1- برای نمونه در کشور هند پیشگیری از هاری همیشه مهم ترین نیروی محرک پشت برنامه های کنترل موالید سگ بوده است (ریس، 2007). تخمین زده می شود که هر ساله 20000 نفر در هند از هاری می میرند و بیشتر این افراد این بیماری را از گاز سگ های ولگرد آلوده می گیرند (سادرشان و همکاران، 2007). هند به خاطر وجود مقدار زیاد آشغال خوراکی در خیابان ها، تحمل سگ ها از نظر فرهنگی و نبود برنامه های کنترل و کاربردی پایدار (بوچر، 1999) سگ های ولگرد زیادی دارد. از آنجائی که هیچ کس در قبال مراقبت دامپزشکی در قبال آنها مسئولیت پذیر نیست، سگ های ولگرد اغلب وضعیت بهداشتی و سلامتی ضعیفی دارند (بوچر، 1999). بیماری های مهم در میان سگ های ولگرد شامل مشکلات پوستی (فوکس و همکاران، 1975) و تروما است. کنترل موالید سگ های ولگرد از نظر بهداشت عمومی و چشم انداز رفاه حیوانات حائز اهمیت است (بوچر، 1999).

جمع آوری انبوه سگ ها از گذشته برای کنترل هاری در هند مرسوم بوده است (ریسه، 2007). با این وجود، شواهد تجربی نشان می دهند که کشتن به تنهایی در کنترل جمعیت سگ های ولگرد مؤثر نیست. کنترل موالید

حیوانات (ABC²) یک برنامه تناوبی است که مستلزم گرفتن، عقیم‌سازی با جراحی، واکسیناسیون هاری سگ‌های ولگرد است (ریسه، 2007).

برنامه ABC جودپور در آوریل سال 2004 راه‌اندازی شد. سگ‌های بزرگ‌تر از سه ماه سالم از نظر جنسی که آزادانه پرسه می‌زدند توسط گیرنده‌های سگ مجرب با استفاده از روش کیسه و طناب گرفته شدند. سگ‌های شیرده و حامله در ماه‌های بالا (بعد از گذشت 50 روز از حاملگی) گرفته نمی‌شدند. سگ‌های گرفته‌شده به‌منظور عقیم‌سازی با جراحی و واکسیناسیون هاری به پناهگاه MAPT³ آورده شدند (نویواک، بین‌المللی، هند)

سگ‌های نر روز پس از عقیم‌سازی آزاد شدند؛ و سگ‌های ماده پنج روز پس از اوواریو هیستریکتومی (عمل جراحی برداشتن رحم) آزاد شدند.

برای شناسایی سگ‌های استریل شده، روی گوش چپ تمام سگ‌هایی که برنامه ABC روی آن‌ها انجام شده بود درحالی‌که بی‌هوش بودند با استفاده از یک دستگاه داغ‌کننده ساخته‌شده توسط مهندسان محلی برای نشانه‌گذاری شکاف ایجاد شد.

هیئت رفاه حیوانات هند بر اساس راهنمای سگ‌های خانگی و خیابانی سال 2014 اعلام داشت: ضرب و شتم و جمع‌آوری سگ‌های خیابانی مجاز نیست، کنترل مولید و رهاسازی آنها در محل زندگی آنها مجاز است. طبق قانون هند، سگ‌های خیابانی را نمی‌توان مورد ضرب و شتم قرار داد، یا به آنجا رانده یا در جای دیگر رها کرد یا کشت، آنها فقط می‌توانند به روش پیش‌بینی شده در قوانین کنترل مولید حیوانات عقیم‌سازی و واکسینه شوند و سپس به مکانهای اصلی خود برگردند.

برای برنامه عقیم‌سازی عاقلانه منطقه که باید از دستورالعمل‌های قانونی پیروی شود، سگ‌ها پس از عقیم‌سازی و ایمن‌سازی باید به زیستگاه اصلی خود برگردانند.

---

² Animal birth control

³ Medicaid asset protection trusts

دلیل منطقی رهاسازی مجدد سگ های خیابانی به محل زندگی شان بعد از عقیم سازی و واکسیناسیون آن است که سگها که از نظر ماهیت سرزمینی هستند ، تمایل دارند با سگهای دیگر مبارزه کنند و آنها را از ورود به سرزمینشان باز دارند و به این ترتیب ، جمعیت سگ در هر منطقه که در هر مکان قرار دارد ، تثبیت و متعادل سازی می شود. در مورد تغذیه سگ های خیابانی ، در داخل یا خارج از محل اجتماعات و مجتمع های دروازه دار، قانونی وجود ندارد که تغذیه حیوانات خیابانی را منع کند. در حقیقت شهروندانی که این کار را انجام می دهند در واقع وظیفه ای را که قانون اساسی هند به آنها تحمیل می کند انجام می دهند-شفقت دلسوزانه با همه موجودات زنده-دادگاه ها نیز تغذیه سگ های خیابانی تأیید کرده اند ، زیرا همین اختلافات و ظن انسان و حیوان را کاهش می دهد و کنترل موالید حیوانات را تسهیل می کند(زیرا باعث میشود گرفتن سگ ها آسانتر شود) و همچنین ظلم به حیوانات یک توهین است و طبق بخش 11 قانون پیشگیری از ظلم به حیوانات و بخش 428 و 429 قانون جزای هند قابل مجازات با حبس و جریمه می باشد(animal welfare board of india,2014)

4-2-در نتیجه تلاش های چند ساله در زمینه پناه دادن و توانبخشی حیوانات شهری، رها شده و ضعیف در ترکیه، قانون حفاظت از حیوانات شماره 5199 در سال 2004 لازم الاجرا شد. «ضروری است که دولت های محلی پناهگاه ها و بیمارستان هایی برای مراقبت از حیوانات ضعیف و شهری با مشارکت سازمان های داوطلب برای مراقبت و درمان و فعالیت های آموزشی ایجاد کنند» و مسئولیت ایجاد این مراکز زیر نظر قانون بر عهده ی شهرداری ها قرار گرفت.

در سال 2015، بر اساس آمار وزارت زراعت و جنگلداری، 200 پناهگاه حیوانات در ترکیه وجود داشته که ظرفیت آنها 65000 است. اعمالی که در این پناهگاه ها انجام می شود شامل: عقیم سازی، واکسیناسیون، درمان، واگذاری با قرارداد، ضد عفونی کردن، شناسایی(گوشواره-تراشه) و دفن کردن حیوانات مرده می باشد. وظایفی که دامپزشکان در این پناهگاه ها به عهده دارند شامل: مدیریت، واگذاری و کنترل حیوانات، خدمات بهداشتی معمول به حیوانات، سیستم ثبت نام برای شناسایی و امور اداری می باشد.

تعداد بیش از حد حیوانات(دشوار بودن کنترل جمعیت)، کمبود دارو،نداشتن اطلاعات کافی درباره ی حیواناتی که وارد پناهگاه می شوند و پزینه های ناکافی برای درمان بیماری ها از جمله مشکلات مربوط به حیوانات پناهگاه های ترکیه می باشد.

کمبود امکانات و کارمند، زیاد بودن بار مسئولیت، مشکلات سیاسی بدلیل ترک پناهگاه توسط برخی از اعضا، دشواری برقراری ارتباط با کارمندان، ناکافی بودن آموزش کارمندان، ریسک بالای عفونت و جراحی پرسنل، نبود علاقه به حیوانات در کارمندان(کار کردن بدون اشتیاق و بدرفتاری با حیوانات)، سوء استفاده بوسیله برخی

کارمندان، بهداشتی نبودن پناهگاه ها، کمک های ناکافی، کمبود متد های تشخیصی (آزمایشگاه، رادیولوژی، سونوگرافی) و ضرورت کار در خارج از ساعات کاری از جمله معضلات پناهگاه ها در ترکیه می باشد در یک پناهگاه غذای مناسب و آب برای هر گونه باید فراهم شود و محیط به گونه ای باشد که بتواند الگوهای معمول رفتاری خود را نشان دهد. به حیوانات باید اجازه ارتباط با یکدیگر داده شود و فضا به گونه ای سازماندهی شود که از هر گونه درد و رنج غیر ضروری جلوگیری کند. یک پناهگاه بدون داشتن چنین معیار هایی نمی تواند ایجاد شود از جمله استاندارد های ساختاری، طراحی داخلی، تجهیزات و قفس های استاندارد (yalcin,2016).

اولین اجلاس رفاه حیوانات شهری که در استانبول سال 2016 برگزار شد نشان داد که دستیار یک کارمند برای آنکه بتواند شروع به کار کند باید قبل از شروع کار حداقل 200 ساعت در زمینه مراقبت از حیوان، رفتار با حیوان، رفاه حیوان، بهداشت، گرفتن و نگهداری حیوان آموزش ببیند.

3-4- در سال 1994 اولین پروژه کنترل حیوانات شهری ایتالیا⁴ LPA در کارخانه ITALSIDER ایتالیا آغاز شد. 332 سگ در چهار ماه و نیم از خیابان جمع آوری شدند. 287 سگ عقیم سازی، واکسینه و تتو (برای شناسایی) و در نهایت رها شدند این کار در سالهای بعدی نیز تکرار شد. در حال حاضر جمعیت سگ ها زیر 80 قلاده است و نشان از این واقعیت دارد که گرفتن/عقیم سازی/بازگردانی روش موثری است (Friz,2003.p:28). جنبه ی دیگر کنترل حیوانات شهری که در طول اجرای این پروژه نمایان شد، ایجاد ارتباط خوب مردم محلی با نیروی کار پروژه است. در italsider بسیاری از کارکنان از سگ ها با پنهان کردن آنها حفاظت می کنند بطوری که گیرندگان موفق به جمع آوری آنها نشوند. به این ترتیب تنها تعداد محدودی از آنها گرفته می شدند. با این حال با آغاز فعالیت LPA مردم به سرعت دیدند که سگ های جمع آوری شده که یک بار تحت درمان قرار گرفته اند بازگردانده شده و کاملاً سالم و خوشحال اند در نتیجه کارکنان به تیم LPA کمک کردند که باعث جمع آوری و درمان نزدیک به 100 درصد سگ ها شد. بنابراین رابطه ی خوب با مردم محلی بسیار مهم است در غیر این صورت موفقیت یک پروژه مدیریت حیوانات شهری بعید به نظر می رسد.

جنبه ی مالی نیز در اجرای برنامه مسئله مهم دیگری است. قبل از شروع برنامه LPA کارخانه italsider هزینه ی بسیار زیادی صرف گرفتن و کشتن سگ ها نمود بدون آنکه مشکل را حل کند. سپس قانون جدید کشتن سگ های مهربان و سالم را ممنوع کرد بنابراین این روش منسوخ شد. LPA نظریه italsider مبنی بر اسکان سگ ها و سپری کردن باقی عمرشان در پناهگاه را نپذیرفت چرا که باعث افزایش هزینه ها میشد (Ibid,p:29).

---

⁴ Lega Pro Animale Projects

روش های LPA نه تنها مشکل به ظاهر غیر قابل کنترل سابق را حل نمود بلکه مقدار زیادی پول برای italsider حفظ نمود. این تجربه نشان می دهد که تکنیک های گرفتن/عقیم سازی/بازگرداندن نه تنها برای کنترل حیوانات شهری موثر است، بلکه از نظر اقتصادی بسیار مقرون به صرفه می باشد (ibid,p:30).

موفقیت LPA در italsider مورد توجه مقامات نیروی دریایی قرار گرفت آنها سالهای متمادی مشکلات زیادی با سگ ها در کشتی سازی تاراتو، از جمله حمله به خدمه، داشتند. در سال 1998 آنها از LPA درخواست کمک کردند. مانند آنچه در Italsider انجام شد، سگ های مهربان و سالم گرفته شدند، واکسیناسیون هاری و سایر بیماری های عفونی انجام شد، سگ ها عقیم سازی و تتو شدند و به زیستگاه خود بازگردانده شدند. متعاقبا سگ ها برای بررسی سلامتی و سایر درمان ها دوبار در سال جمع آوری شدند. مسئله حیوانات شهری اکنون بدون هیچگونه سگ سرگردان، بیمار یا خطرناک تحت کنترل است (ibid,p:31).

سگ هایی که به زیستگاه خود بازگشتند مهربان و سالم بودند و بعد از عقیم سازی پرسه زدن های گروهی آنها متوقف شد و در نتیجه از خطر حمله به افراد به طور چشمگیری کاسته شد در حقیقت هیچگونه گزارشی مبنی بر حمله و گزش، که سابقا متداول بود، وجود ندارد.

همچنین سگ های بومی از قلمرو خود در برابر تازه وارد ها دفاع می کنند این یافته ها نشان می دهد که روش های گرفتن/عقیم سازی/بازگرداندن تاثیرات مثبتی بر رفتار حیوانات دارد (ibid,p:32).

مشکلی که در مورد سگ های کشتی سازی تاراتو وجود داشت، تعداد زیاد آنها بود به طوری که جمع آوری آنها دو ماه طول کشید. در روشی که LPA اجرا کرد، یک زیستگاه برای نگهداری سگ ها انتخاب می شود و سگ ها عقیم سازی و درمان می شوند و از ورود و خروج سگ ها جلوگیری می شود و اگر سگ جدیدی وارد شود باید به سرعت درمان شود. این سگ ها عقیم سازی و واکسینه می شوند. در طول ده سال (متوسط عمر یک سگ شهری) جمعیت کاهش می یابد چرا که تعدادی می میرند و به دلیل عقیم بودن سگ جوانی جایگزین آنها نمی شود (ibid,p:33).

این روش نسبت به اسکان در پناهگاه و همچنین روش گرفتن/اکستن ارزان تر است چرا که تجربه نشان داده هر چه سگ ها کشته شوند سگ های تازه متولد شده جای آن ها را می گیرند (ibid,p:34).

سالهای زیادی LPA تلاش کرد که برای مشکلات حیوانات شهری به castle volturno⁵ کمک کند. نهایتا در سال 1995 شورا موافقت کرد که LPA به طور رایگان می تواند فعالیت خود را آغاز کند. در وهله ی اول لازم

است برای سگ هایی که به هر دلیلی (بیماری، مشکلات رفتاری و...) قادر به بازگشت به خیابان نیستند گزینه ای یافت. LPA با اسکان سگ ها در پناهگاه خود و سپس یافتن پناهگاه جدید برای آنها، موافقت کرد.

از اکتبر سال 1995 تا آگوست 2002 تعداد 1911 سگ از خیابان های castle voltorno جمع آوری شدند. تعدادی از سگ هایی که در پناهگاه LPA اسکان داده شدند بسیار بیمار بوده و کشته شدند، تعدادی از توله ها بر اثر بیماری های ویروسی مردند و در طی هفت سال تنها دو سگ توسط مالک بازپس گرفته شدند بنابراین در جنوب ایتالیا اسکان دوباره سگ ها از پناهگاه ساده نیست (ibid,p:39).

LPA در سال 1983 دریافت که نسبت به مشکل مزمن حیوانات شهری و شرایط رفاهی ضعیف آنها که در آن زمان در کامپانیا وجود داشت، مسئول است. گرفتن و کشتن حیوانات شهری که در ناپل حدوداً 5000 سگ در سال است آن هم بدون کاهش موفقیت آمیز جمعیت آنها عادی بود.

در سال 1984 LPA همه ی حیواناتی را که به پناهگاهش آورده بودند پذیرفت، حیوانات قابل واگذاری انتخاب و سایر آنها کشته شدند. در آن زمان عقیم سازی در ایتالیا تقریباً ناشناخته بود (ibid,p:39).

در سال 1994 قانون جدیدی برای رفاه حیوانات در ایتالیا تصویب شد بنابراین دیگر کشتن حیوانات سالم و مهربان شهری مجاز نبود علاوه بر آن LPA نیز قادر به اسکان همه ی حیوانات در پناهگاه نبود. از سال 1994 عقیم سازی کم کم رواج پیدا کرد بنابراین حیوانات عقیم می شدند و در محل زندگی شان رها می شدند همچنین مردم به مراقبت از آنها تشویق شدند (ibid,p:40).

سابقاً تنها سگ های ماده عقیم می شدند چرا که آنها را مسئول ازدیاد جمعیت می دانستند اما LPA عقیم سازی را برای هر دو جنسیت انجام می دهد چرا که عقیم سازی یک جنس و اجازه ی فعالیت جنسی به دیگری باعث مشکلاتی در سلامتی و رفتار هر دو می شود (ibid,p:41).

4-4 مطابق با لایحه جدیدی که توسط وزارت کشاورزی یونان پیشنهاد و بعداً به تصویب رسید، مسئولیت حیوانات خیابانی در یونان به مقامات محلی وابسته است. قانون جدید تصریح می کند:

برچسب زدن و ثبت نام کلیه حیوانات خانگی و شهری اجباری است. حیوانات شهری در تمام سطح کشور جمع آوری، عقیم سازی و واکسیناسیون و درمان دامپزشکی می شوند. شهرداریها و اجتماعات برای جمع آوری حیوانات شهری با کمک سازمان های حمایت از حیوانات مسئول هستند. جمع آوری توسط تیم های مخصوص و آموزش دیده که تحت نظارت کامل مقامات دامپزشکی هستند انجام می شود. پس از جمع آوری، حیوانات شهری به یک پناهگاه منتقل می شوند که در آنجا اگر تشخیص بر سلامت شان باشد، واکسیناسیون، عقیم سازی و پلاک گذاری می شوند و تا زمان واگذاری آنجا می مانند. اگر واگذاری ممکن نبود این حیوانات پس از

تصمیم مسئولین می توانند به محل قبلی و طبیعی خود بازگردند که در آن محل تحت نظارت شهرداری و سازمانها و اجتماعات حامی حیوانات باقی می ماندند. قوانین جدیدی ایجاد شده اند که بر اساس آن هر کس حیوان خانگی را رها کند، عذاب دهد، یا نابود سازد با مجازات شدیدی مواجه خواهد شد. مالیاتی سالانه توسط مالکان سگ ها به مسئولین محلی پرداخت می شود که درآمد این مالیات منحصر صرف پیاده سازی برنامه های جمع آوری و نگهداری حیوانات شهری می شود. همچنین قواعد جدیدی برای تجارت حیوانات خانگی تنظیم شده است. کمک هزینه ی نوسازی و ارتقای سطح پناهگاه های حیوانات شهری توسط مسئولین محلی یا سازمان های حامی حیوانات تامین می شود. وزارت کشاورزی یونان و کمیته برگزار کننده بازی های المپیک در سال 2004 برنامه ای برای ساماندهی حیوانات شهری که چشم انداز مرگ با ترحم را رد نموده اند ترسیم و موارد زیر را پیش بینی کرد:

-جمع آوری و پلاک گذاری حیوانات شهری در کلان شهر آتن

-واکسیناسیون و عقیم سازی حیوانات شهری با همکاری شهرداری و دامپزشکان

-بازگرداندن حیوانات سالم واکسینه و عقیم شده به محیط طبیعی خود

همچنین شهرداری آتن تقریباً 1.8 میلیون یورو برای برنامه حمایت و واگذاری حیوانات شهری اختصاص داده است (Mannhart& Senders&others,2007:p33)

4-5-در انگلستان، قوانین مرتبط با حیوانات شهری شامل قانون حفاظت از محیط زیست 1990 ، دستور العمل کنترل سگ 1992، قانون سگ ها 1928، قانون حفاظت از حیوانات 1911، قانون رها کردن حیوانات 1960، قانون تاسیسات شبانه روزی حیوانات 1963 و قانون رفاه حیوانات 2006 می باشند. طبق این قوانین تحمیل هرگونه درد و رنج به حیوانات و همچنین رها کردن آنها منع شده است و اختیار جمع آوری حیوانات شهری به پلیس واگذار شده است. مقامات محلی مسئول بازرسی و اعطای مجوز به پناهگاه های حیوانات می باشند. بر اساس گزارش سرپرست بهداشت محیط زیست کناک 2011 کنترل سگ های شهری در بهبود وضعیت محیط به وسیله کاهش آلودگی ناشی از سگ ها، پرورش دهندگان بی مسئولیت و سایر مزاحمت های ناشی از حیوانات مشارکت می کنند. کنترل سگ ها باعث ایجاد محیطی امن تر، کاهش تصادفات و حمله ی سگ ها در مکان های عمومی می شود(بخش 1). پیاده سازی سیاست های کنترل سگ ها از طریق آموزش مناسب و آگاه سازی با رویکردی متعادل موجب رفاه حیوانات می شود(بخش 2). مقامات محلی مسئولیت جمع آوری سگ ها را به عهده دارند(بخش 4). اگر سگ ها به سرپرستی گرفته شوند هزینه ی پناهگاه ها به میزان قابل توجهی کاهش می یابد. نظارت و ارزیابی سرپرست تا زمانی که از برخورد عادلانه با حیوان اطمینان حاصل شود ادامه می یابد(بخش 10). طبق بخش 149 قانون حفاظت از محیط زیست 1990 هر مقام محلی باید شخصی را به

عنوان مامور برای کنترل سگ های شهری منصوب کند. این مامور باید سگ هایی که بدون قلاده و مالک پرسه می زنند خصوصا در مکان های عمومی جمع آوری کند. سگ های جمع آوری و پذیرفته شده در پناهگاه ها توسط دامپزشک عقیم می شوند.

4-6- در هلند هر ساله بیش از 25000 سگ و 50000 گربه به دلیل آنکه گم شده، آورده شده، در حال پرسه زدن بوده، رها شده یا خیابانی هستند، در پناهگاه ها اسکان داده می شوند. در وهله ی اول پناهگاه به دنبال صاحبان این حیوانات می گردد وقتی پیدا نشد یا دیگر حاضر به مراقبت از حیوان نبود آنها به دنبال صاحب جدید می گردند.

از سال 2006 تا 2009 تعداد سگ های پناه داده شده در هلند حدود 10 درصد کاهش داشته و تعداد گربه ها حدود 11 درصد افزایش داشته اند. در هلند هیچ سگ خیابانی وجود ندارد به دلیل اقدامات سازنده ای که در این زمینه انجام شده است. اما گربه های شهری وجود دارد. در این کشور تنها حیوانات به شدت بیمار آن هم به روش کاملا انسانی اتانازی می شوند که تصمیم نهایی را در این مورد مدیریت پناهگاه و دامپزشک اتخاذ می نمایند. هیچ حیوانی به دلیل ازدیاد جمعیت اتانازی نمی شود. برای کسانی که با حیوانات بدرفتاری می کنند یا حیوانات خانگی خود را در خیابان رها می کنند، مجازات زندان در نظر گرفت. برای به سرپرستی گرفتن سگ هایی با نژاد خاص و اصیل، مالیات سنگین وضع کرد به این ترتیب ، کسانی که می خواهند در خانه خود سگ داشته باشند ، تشویق می شدند یکی از حیوانات زیادی را که در پناهگاه ها زندگی می کنند، بپذیرند و با این اقدام برای محدود کردن پرورش سگ، تبدیل به تجارت شدن زندگی موجودات زنده، کم رنگ تر شد. بودجه گسترده برای عقیم سازی رایگان حیوانات اهلی و خانگی تامین کرد.

شهرداری مسئولیت قانونی در مورد پناهندگی حیوانات دارد در موردی که حیوانی یافت می شود به مالک تا 14 روز فرصت داده می شود که آن را تحویل بگیرد وقتی صاحب پیدا نشد شهرداری مالک آن می شود بدین معنی که مسئول تمام هزینه ها و مراقبت های آن در زمان نگهداری یا انتقال می شود.

از سال 2011، هلند دارای افسر پلیس و خط تلفن (144) مخصوص حیوانات بوده است. در سال 1986 شبکه ملی بازرسی برای حیوانات (NIS⁶) برای بهبود و تضمین رفاه حیوانات ایجاد شد که هزاران گزارش از بی توجهی و سوء استفاده را پوشش می داد این شبکه بازرسی مستقل توانایی انجام وظایف دولت و در صورت لزوم گرفتن حیوانات را دارد. (Bouwman M, 2015)

4-7- در ایالات متحده آمریکا روش های مختلفی برای جمع آوری حیوانات شهری استفاده می شود. بر اساس مقررات ارتش آمریکا 2008، دام (تله) گذاشتن روشی است که از نظر زمانی به صرفه ولی دارای هزینه قابل توجهی می باشد. بدون در نظر گرفتن هزینه ها، این روش به دیگر روش های غیر کشنده ترجیح داده می شود.

⁶ National Inseption service

اندازه ی تله تا حد امکان باید بزرگ باشد. نظارت بر تله ها باعث کاهش ریسک جراحی و استرس حیوانات گیر افتاده می شود.

اتحادیه دامپزشکان امریکایی مخالف استفاده از تله های مرسوم و قدیمی فولادی هستند و معتقدند باید روش های انسانی تر برای گرفتن حیوانات شهری به کار رود. چنین روش هایی می تواند صدمات و استرس را در حیوانات کاهش و درد و رنج را به حداقل ممکن برساند. روش دیگر استفاده از توری و اسلحه ی تور انداز است.

روش های آرامبخش شامل طعمه های دارویی و دارت می شود. در روش طعمه دارویی فقط از طعمه های مورد تایید دامپزشکی استفاده می شود. دارت حاوی داروی آرامبخش است که حیوان را بی حرکت و امکان گرفتن آن را فراهم می کند. دارتینگ فقط زیر نظر دامپزشک انجام می شود چرا که دوز دارو را تنظیم می نماید.

یکی از روش های ضبط مرگبار(کشنده) شلیک کردن است که تنها در موارد خاص و اضطراری مانند افزایش احتمال بیماری(هاری) یا آسیب(حمله) به انسان یا حیوان خانگی انجام می شود.

دیگر روش مرگبار مسموم کردن است که در ایالات متحده ممنوع و غیر قانونی است فلذا انجام نمی شود.

حیوانات شهری گرفته شده بعد از گذشت سه روز کاری به آژانس حمایت از حیوانات، پناهگاه یا آژانس نجات حیوانات داده می شوند، واگذار و یا دفع می شوند. در صورت سلامت حیوان آماده واگذاری، خدمات دامپزشکی برای عقیم سازی، واکسیناسیون و تراشه گذاری برای جلوگیری از گم شدن حیوان اقدام می کند.

دفتر روابط عمومی پادگان در روزنامه، شبکه های تلویزیون و سایر رسانه های پر بازدید آگهی مبنی بر سلامت حیوان شهری و آمادگی آن برای واگذاری منتشر می کند. حیواناتی که پس از گذشت دوره ی زمانی معقول به سرپرستی گرفته نشوند به آژانس های کنترل یا نجات حیوانات و یا پناهگاه ها منتقل می شوند و در صورت امتناع این سازمان ها پادگان تصمیم به نگهداری حیوان بر اساس ظرفیت تاسیسات و منابع و کمک های دامپزشک می گیرد. طبق این راهنما حیوانات شهری نباید در محیطی که قبلا در آن گرفته شده اند رها شوند.

طبق بخش حیوانات آیین نامه قوانین نیواورلئان، آژانس حیوانات باید سرپناه مناسبی برای حیوانات فراهم کند. این پناهگاه باید عاری از هر گونه آلودگی بوده دارای نور کافی، سقف ضد آب و تهویه مناسب باشد همچنین به حدی بزرگ باشد که حیوان بدون برخورد بدنش با دیوار یا سقف بتواند حرکت کند.

آژانس پس از یافتن حیوان هفت روز از آن نگهداری می کند و اگر دارای ریز تراشه ی شناسایی بود و هیچ کس ادعای مالکیت آن را نکرد حیوان را واگذار می کند. حیوان بدون مالک در این فاصله واکسینه و عقیم سازی شده و برای آن ریزتراشه ی شناسایی نصب می شود و در نهایت برای واگذاری حیوان اقدام می شود.

4-8- در طول ده سال اخیر اسلوانی بوسیله 4 بخش از قانونگذاری توانست سگ های شهری را کنترل کند. در سال 1995 بخشی از قانون جزا ظلم علیه حیوانات را ممنوع کرد این امر تا سال 1999 با قانون حفاظت از حیوانات ادامه یافت و شامل محدودیت های خرید و فروش، منع رها کردن حیوانات، راهنمای مرگ با ترحم و تشریح مسئولیت مالکان برای مراقبت از حیوانات است.

در سال 2002 قانون حفاظت از حیوانات با اضافه شدن بخشی با عنوان قوانین پناهگاه های حیوانات تکمیل شد که طبق این قانون شهرداری ها برای ایجاد پناهگاه حیوانات مسئول می باشند و اگر امکان نداشت شهرداری می تواند با سازمان های دیگر برای اسکان سگ های شهری قرارداد ببندد.

در اسلوانی ثبت سگ ها اجباری است به این صورت که کلیه ی سگ های متولد شده بعد از اول ژانویه 2003 باید ریزتراشه نصب کنند. کارکرد ریزتراشه به این صورت است که هم برای دامپزشک در تعیین زمان واکسن مفید است و هنگامی که حیوان گم می شود یا توسط مالک رها می شود قایب شناسایی است.

طبق قانون 2002 پناهگاه ها موظف به جمع آوری حیوانات شهری هستند. در این پناهگاه ها حیوانات عقیم می شوند و اگر مالک نداشتند واگذار می شوند. همه ی حیوانات در پناهگاه توسط دامپزشک بررسی و درمان و واکسینه می شوند (tasker, 2006).

5. تحلیل روش های کنترل حیوانات شهری در جهان

با توجه به تلاش ها و پیامد های رفاهی بسیار جدی برای سگ های شهری، اکنون مشخص شده است که جمع آوری و کشتار سگ ها تاثیری بر کنترل جمعیت یا گسترش بیماری مانند هاری ندارد. در سال 1988 سازمان بهداشت جهانی اصرار کرد که مدیران و مسئولان قبل از هرگونه تصمیم برای کشتار سگ ها، باید تاثیر مثبت و واضح حذف آنها را بر هاری از نظر بومی و اپیدمی اثبات نمایند (WHO, 1988). مدارک و شواهد این گفتار در کشورهای در حال توسعه کاملا آشکار است: در طی تلاش متمرکز دهلی برای حذف سگ ها، کشتار یک سوم سگ های ولگرد هیچ تاثیری در کاهش جمعیت آنها نداشت (Blue cross of Hyderabad/Animal board of india, 2000). در هنگ کنگ تقریبا هر سال در عملیاتی که از آن به برداشت سالانه یاد شده بیست هزار سگ توسط دولت و سیزده هزار توسط سازمانهای رفاه کشته می شوند. مانند آنچه در کنترل حیوانات وحشی افریقا انجام شده و تاثیر کمی بر جمعیت سگ ها دارد. در اکوادور حذف 12-15 درصد از جمعیت سگ ها هر سال به مدت 5 سال انجام شد که باعث کاهش جمعیت آنها نشد (WHO, 1988). در استرالیا حذف 76 درصد از جمعیت سگ ها نتوانست به کاهش پایدار برسد و تعداد جمعیت در طی یک سال به سطح مقدماتی بازگشت. در کاتماندو سگ های خیابانی به مدت 50 سال بدون کمترین تاثیری بر جمعیت مسموم شدند و همچنان گرفتن سگ ها بعلت جمعیت نیاز است (Blue cross of Hyderabad/Animal

(board of india,2000). همچنین هاری در حیوانات جوانتر بیشتر بروز می کند. بنابراین با کشتار سگ ها تنها گردش به سمت جمعیت جوانتر افزایش پیدا می کند. بسیاری از مناطق بومی برای هاری در حال حاضر دارای میزان بالایی از جمعیت و نسبت بالای سگ های جوان هستند(Daniels & Bekoff,1989).

کاهش دادن تعداد حیوانات شهری در خیابان ها بسیار ضروری به نظر می رسد با این وجود این امر نیاز به بردباری و مد نظر قرار دادن تمامی جوانب دارد. وجود تعدادی از پناهگاه های حیوانات که مشارکت بزرگی در کنترل حیوانات شهری دارند، کافی نمی باشد. چرا که ظرفیت این پناهگاه ها به سرعت تکمیل می شود و ساختن پناهگاه های جدید هم کفایت نمی کند. همچنین این پناهگاه ها معمولا با کمک های مردمی فعالیت می کنند و بدون این کمک هزینه ها امکانات و شرایط رفاهی کمی برای حیوانات فراهم می گردد. در نتیجه راه حل دیگری باید در نظر گرفت. بعضی از این راه حل ها ممکن است اخلاقی نباشند اما برای کنترل رشد جمعیت حیوانات شهری در سراسر جهان انجام می شوند. در میان همه ی این روش ها اتانازی با وجود آنکه اخلاقی نیست رواج بیشتری دارد. آمار ها نشان می دهند که اتانازی در ایالات متحده امریکا در سال 1970 به بیشترین حد خود رسید بطوریکه 23/4 میلیون از حیوانات کشته شدند و بعد از آن با وجود کاهش اتانازی این روش همچنان برای کنترل حیوانات شهری استفاده می شود. در واقع تقریبا از 6 تا 8 میلیون حیوان شهری که هر ساله وارد پناهگاه می شوند 40 تا 50 درصد اتانازی می شوند. گزارشی که از dog trust منتشر شده نشان می دهد که در سال 2009 تعداد 9000 از 107228 قلاده سگ شهری جمع آوری شده در ایالات متحده اتانازی شده اند(voslarva and passantino,2012). مطالعه دیگری در استرالیا با هدف بررسی تعداد اتانازی انجام شده برای گربه های شهری پذیرفته شده توسط RSPCA انجام شد، نتایج نشان داد که در طول 3 سال 65 درصد از 33736 گربه پذیرفته شده توسط پناهگاه اتانازی شدند(ALBERTHSEN ET.AL,2013). در تایوان 40 پناهگاه برای ارزیابی جمعیت سگ های شهری پذیرفته شده، مورد مطالعه قرار گرفتند. در نتیجه ی مطالعه قید شد که گرچه میزان واگذاری رو به افزایش است، اما هنوز اتانازی روش سریع و اصلی است که برای کاهش تعداد سگ ها در بسیاری از پناهگاه ها انجام می شود.

اگر چه اتانازی غیر اخلاقی و ظالمانه است، در بسیاری از کشور ها به طور وسیعی به عنوان موثر ترین روش کاهش یا کنترل جمعیت حیوانات شناخته می شود. علت این باور آسانتر شدن امر برای دولت و سیاستمداران جهان است چرا که با این وجود دیگر نیاز به آموزش مردم برای مسئولیت پذیری و رفتار احترام آمیز با حیوانات وجود ندارد(voslarva and passantino,2012).

کشتار سگها در حال حاضر با روشهای مختلف DPM⁷ انسانی جایگزین شده است که هدف آنها ایجاد تأثیرات مثبت و پایدار بر جمعیت سگها و جوامعی است که سگها در آن زندگی می کنند. ابزارهای DPM از جمله واکسیناسیون و روشهای دیگر کنترل بیماری، کنترل دسترسی به غذا، پیشگیری و کنترل تولیدمثل، شناسایی و ثبت، ارتقاء⁸ RDO، دسترسی به پناهگاه، مراکز نگهداری و بازگشت دوباره، و تصویب مقررات ممکن است با یکدیگر پیوند بخورند تا برنامه های DPM اثربخشی ایجاد کند (jackman, rowan, 2007).

روش دیگر کنترل جمعیت حیوانات شهری که به نظر می رسد انتخاب بهتری باشد، TNR⁹ یا برنامه گرفتن با تله/عقیم سازی/بازگردانی می باشد به این صورت که حیوانات شهری که آزادانه پرسه می زنند جمع آوری می شوند و برای محدود کردن توانایی در تولید مثل عقیم می شوند و نهایتاً در محلی که جمع آوری شده اند رها می شوند. محدود کردن توانایی تولید مثل، کاهش جمعیت حیوانات شهری را تضمین می کند. علیرغم آنکه این روش آهسته تر عمل می کند موثرترین روش محسوب می شود. در سال 2006 مطالعاتی در مورد عقیم سازی گربه های ایالات متحده انجام گرفت، نتایج نشان داد با عقیم سازی 103643 گربه، از تولد 204224 توله گربه جلوگیری شده است (WALLACE AND LEY, 2006).

با وجود آنکه بسیاری معتقدند این روش بهترین گزینه برای انسان و حیوان است عده ای نیز مخالف آن هستند. تعدادی از محافظه کاران حیات وحش معتقدند گرچه TNR جمعیت حیوانات را متعادل می سازد اما حیوان را از شکار و تخریب حیات وحش کنترل نمی کند. بیشتر این محافظه کاران و برخی از مدافعان حقوق حیوانات اتانازی را بر TNR ترجیح می دهند. جدا از این واقعیت که حیوانات شهری می توانند باعث کاهش گونه هایی از حیات وحش باشند، بسیاری از مردم با برنامه های TNR به واسطه آنکه ظالمانه تر و غیر اخلاقی تر از اتانازی است مخالف اند، به این معنی که اتانازی گزینه ی مهربانانه تری است چرا که این حیوانات نسبت به حیوانات خانگی عمر کمتری دارند و علت چنین عمر کوتاهی شرایط رفاهی بسیار ضعیف زندگی در نتیجه ی بیماری ها و عفونت و سلامت عمومی حداقلی می باشد.

اگرچه عده ای معتقدند اتانازی نسبت به TNR روش بهتری است، همچنان اخلاقی بودن آن قابل بحث است. بیشتر انسان ها در همه ی جهان از زمان تولد با این باور رشد کرده اند که همه ی موجودات زنده مقدس اند و جان هیچ یک نباید گرفته شود چرا که ارزشمند است و اهمیتی ندارد از چه گونه ای باشد. اتانازی در صورتی که توسط دامپزشک حرفه ای و با روش صحیح انجام شود بدون درد خواهد بود، با این وجود این نگرانی همچنان وجود دارد که انسان حق گرفتن جان هیچ حیوانی را ندارد، بگذارید هزاران حیوان شهری زندگی کنند.

---

⁷ Dog population management

⁸ Responsible dog ownership

⁹ Trap-neuter-return

به علاوه این نگرانی وجود دارد که حیوان را از زندگی طولانی تر محروم کنیم و اینکه آیا این زندگی برای آنها رضایت بخش باشد یا خیر (Appleby et.al, 2014, p157). به نظر می رسد واگذاری یکی از روش های متداول میان مردم برای کاهش یا کنترل حیوانات شهری است. در حالت ایده آل این روش بهترین گزینه است اما آنگونه که انتظار می رود سریع نیست یکی از دلایل آن می تواند تمایل مردم به خرید نژاد های خالص به جای به سرپرستی گرفتن سگ یا گربه شهری باشد. دلیل دیگر تمایل عموم مردم به نگهداری از توله ی سگ یا گربه به جای حیوان بالغ و بزرگسال است و سلامت و اندازه جثه حیوان از فاکتور های کلیدی برای به سرپرستی گرفتن محسوب می شود. از سوی دیگر افرادی که حیوانی را به سرپرستی میگیرند بعد از مدتی به بهانه مشکلات رفتاری، عدم سازگاری با فرزندان و اعضای خانواده و یا داشتن حیوان خانگی دیگر به پناهگاه بازمی گردانند (munro, 2014).

6. وضعیت کنونی حیوانات شهری در ایران

همانگونه که گفته شد حیوانات شهری در معرض تصادف با خودرو ها، انواع بیماری ها، گرسنگی و تشنگی، سرما و گرمای شدید، آزار و آسیب های جسمی و روحی و همچنین کشتار های دسته جمعی قرار دارند. از طرفی انتقال بیماری و رشد چشمگیر جمعیت این حیوانات نگرانی هایی را برای انسان ایجاد نموده است. در ادامه به بررسی این معضلات پرداخته شده و موانع تضمین رفاه حیوانات شهری شناسایی می شوند.

6-1- پدیده ی حیوان آزاری: ظلم به حیوانات شهری و کشتار آنها که امروزه در کشور ایران به وفور دیده می شود یکی از مسائلی است که قانونگذار نسبت به آن توجهی نشان نداده و هیچ پشتوانه قانونی برای آن وجود ندارد. این در حالی است که در مورد حیوانات وحشی این امر جرم انگاری شده و برای آن طبق قوانین و ضوابط جریمه و جبران خسارت در نظر گرفته شده است.

حیوان آزاری به عنوان یک رفتار انحرافی می تواند زمینه ساز قوی برای وقوع سایر جرایم باشد (خوشدل برغن آبادی، 2013: 26). با توجه به نظریات جامعه شناسان، انحراف ناهمنوایی با مجموعه هنجار های معینی است که شمار زیادی از افراد یک اجتماع پذیرفته اند. در تعریف حیوان آزاری باید گفت وارد ساختن تعدی و بی دلیل هر نوع آسیبی به حیوانات است که به شیوه های گوناگون، از قبیل آزار فیزیکی، آزار روانی، بی توجهی و عدم رسیدگی مثل تامین نکردن آب و غذا، سرپناه و... صورت می پذیرد تا حدی که سلامت آن به خطر بیفتد. در واقع حیوان آزاری عنوان عامی است که به فعل خاصی اطلاق نمی شود، بلکه هر فعل یا حتی ترک فعلی که عمدا و بدون هیچ ضرورت خاصی انجام شود و به حیوان آسیبی وارد کند، در دامنه تعریف حیوان آزاری قرار می گیرد. در مطالعات جرم شناسی دیده شده است افرادی که سابقه ی حیوان آزاری دارند، نه فقط میزان ارتکاب خشونت به افراد دیگر در آنها بالاست، بلکه میزان ارتکاب سایر رفتار های ضد اجتماعی نیز در آنها بیشتر است.

اعمال خشونت علیه موجودات ضعیف ار، مانند حیوانات، در دوران کودکی می تواند به پذیرش خشونت علیه اعضای ضعیفتر خانواده و حتی جامعه مانند زنان و کودکان منجر گردد.

برای مقابله با حیوان آزاری جرم انگاری آن ضروری به نظر می رسد. گرچه در قانون مجازات ایران جرم بعنوان رفتاری تعریف شده که برای آن مجازات قانونی در نظر گرفته شده است اما هنری هارت در مقاله ی خود پیرامون حقوق جزا در رابطه با تعریف جرم اعلام کرد: «جرم صرفا چیزی نیست که قانونگذار عنوان جرم را برای آن برمی گزیند و تنها به رفتار ضد اجتماعی نیست که مقامات عمومی مسئولیت سرکوبی آن را داشته باشند. جرم رفتاری است که چنانکه باید و شاید وقوعش اثبات شود، با اعلام نكوهش اخلاقی جدی و رسمی از طرف جامعه مواجه می شود» (عبدالفتاح، 1381:140). با این وجود مجازات نمودن حیوان آزار اولین و بهترین راه حل نمی باشد. برای پیشگیری از حیوان آزاری باید عوامل بروز آن را شناسایی نمود. به طوری که به تعبیر پریودو داریل «بزهکار یا مریض است و یا نادان، باید به درمان و آموزش او پرداخت نه اینکه او را خفه کرد» (لوی برول، هانری و دیگران، 1371). در این مورد محیط خانواده، مدرسه، جمع دوستان و آموزش نقش موثری دارند.

6-2- تهدید سلامتی: مهمترین خطر سلامتی گازگرفتنی توسط سگ است. هر کس می تواند مورد گزش واقع شود اما اغلب کودکان بیشتر در معرض آن قرار دارند. همه ی قسمت های بدن قابلیت گاز گرفتگی را دارد اما اندام های تحتانی بیشتر در دسترس هستند و خطرناکترین نواحی سر و پا می باشد. دهان سگ حاوی طیف وسیعی شامل بیش از 2000 باکتری و ویروس هوازی و بی هوازی است و گزش سگ دارای ریسک عفونت است.

در جایی که تراکم بالایی از سگها و انسانها در ارتباط با هم زندگی می کنند انتشار زئونوز (بیماری که می تواند از حیوانات به انسان منتقل شود) یک مشکل تلقی می شود. 99٪ از موارد انسانی این بیماری کشنده از بزاق دهان با گاز سگ آلوده منتقل می شود. حیوانات دیگر مانند جانوران گیاهخوار نیز مستعد این بیماری هستند اما میل به گاز گرفتن ندارند در نتیجه کمتر انسان را تهدید می کنند.

6-3- هاری یکی از مهمترین بیماری های مشترک بین انسان و حیوان می باشد. بیماری هاری به دلایل میزان کشندگی بالا، افزایش روند موارد حیوان گزیدگی در جوامع مختلف و تلفات و خسارات اقتصادی در دام ها دارای اهمیت می باشد. این بیماری یک سندرم حاد و کشنده ویروسی غالبا با اشکال تحریکی یا سندروم فلجی می باشد که مخصوص گوشتخواران اهلی و وحشی بوده و انسان ها و سایر حیوانات خونگرم پستاندار به طور تصادفی و غالبا از طریق گزش به آن مبتلا می شوند. هاری در دو نوع اپیدمیولوژیک یافت می شود: نوع شهری که اصولا

توسط سگ و یا موارد کمی گربه انتشار می یابد و نوع وحشی که مخزن آن گرگ، روباه، راسو، راکون و خفاش است (طباطبایی و همکاران، و حاتمی، 2006).

6-4- رشد چشمگیر جمعیت حیوانات شهری: بر اساس شاخص های یکی از سازمان های مراقبت از حیوانات، یک جفت سگ و فرزندان آنها در شرایط بهینه زندگی می توانند در طول 6 سال، 67000 توله بدنیا بیاورند. تعداد سگ های خیابانی از هر دسته ای که باشند به واسطه توانایی تولید مثلی بالا و در صورت نبود نهادی برای نظارت، همواره افزایش می یابد و به همان نسبت خطر بالقوه برای سلامتی انسان. مدفوع، ادرار و موی سگ خیابانی به طور غیر مستقیم خطر بروز بیماری های انگلی و باکتریایی را ایجاد می کند چرا که باعث آلودگی زمین قابل کشت، مراتع، چمنزار ها و منابع آب می شود.

6-5- کشتار انبوه به منظور کنترل جمعیت حیوانات شهری: در 5 کشور یعنی 16 درصد از جهان (آلبانی، ارمنستان، آذربایجان، جمهوری مولداوی و اوکراین) بعنوان روشی برای کنترل حیوانات شهری، سگ ها توسط مستخدمین شهرداری کشته می شوند. اما این روش بطور محدودی تعداد حیوانات را کاهش می دهد به این معنی که تعداد سگ ها افزایش یافته یا ثابت می ماند (Tasker, 2006).

کشتار های دسته جمعی حیوانات (سگ) شهری حقوق طبیعی آن ها را نفی می نماید. چرا که از حقوق اولیه حیوانات حق حیات است. گرچه در قوانین ایران بر حقوق حیوانات شهری تصریح نشده است، نسبت به کشتن حیوانات در روایات آمده است که اگر کسی جان و حیات حیوانی را بدون دلیل بگیرد و او را بکشد در روز واپسین مورد باز خواست قرار خواهد گرفت. همچنین امام صادق فرمودند: پلید ترین گناهان سه چیز است: کشتن حیوانات، حبس نمودن مهر زن و نپرداختن دستمزد اجیر. موجود گونه پرستی چون انسان همواره جمعیت گونه هایی که به نفع اوست افزایش می دهد چگونه افزایش جمعیت در دامداری ها مفید است اما حیوانات شهری از حیات بی بهره باشند؟ گرچه حقوق دام و طیور در این صنعت نیز رعایت نمی شود بهر حال انسان با این دیدگاه سودجویانه اگر گاو ها یا مرغ ها را بی فایده بداند قطعاً به کشتار آن ها دست خواهد زد بی توجه به این که آن ها فارغ از منفعت شان برای انسان حق حیات و آسایش دارند. از مجموع متون فقهی و روایی به دست می آید که تعرض به حیوانات و کشتن آنها کار پسندیده ای نیست و اسلام همانطور که حق حیات خدادادی را برای انسان ها محترم شمرده و تعدی به آن را جایز نمی داند، به فراخور حال حیوانات نیز، همین حق را برای آنها محترم شمرده است. لذا در روایات متعددی از کشتن بی هدف حیوانات نهی شده و آن را موجب عذاب الهی معرفی کرده و حتی در برخی روایات از کشتن حیوانات به عنوان بدترین گناهان یاد شده است (مقیمی حاجی، 1385:150). مطابق دستورالعمل کنترل جمعیت سگ های ولگرد (1387)، مرگ با ترحم در مورد سگ های بلا استفاده و غیر مفید پیش بینی شده است. متأسفانه تعریف دقیقی از غیر مفید در این

دستورالعمل ارائه نشده است. همچنین کشته شدن سگ‌ها به شیوه‌ی مرگ آسان و بدون درد توسط نهاد ذیربط مورد تردید است.

کشتار گسترده سگ‌ها همچنان به‌عنوان یک پاسخ اضطراری اشتباه برای شیوع هاری استفاده می‌شود که بر پایه این باور غلط است که کاهش جمعیت سگ‌ها انتقال هاری را کاهش می‌دهد.

در حقیقت، کشتار دسته‌جمعی سگ‌ها هیچ تأثیر درازمدتی بر کنترل هاری در شهرها یا در کشورهایمانند اکوادور، اندونزی و بنگلادش از خود نشان نداده است.

در زمان مدل‌سازی در سناریوهای واقعی، کشتار به اندازه برنامه‌های عقیم‌سازی در کاهش جمعیت سگ‌ها در درازمدت اثربخش نیست.

این بدان دلیل است که کشتار به مسئله منابع جدید یا جایگزین حیوانات نمی‌پردازد و تأثیری موقتی بر حجم جمعیت دارد. علاوه بر این، نرخ سریع جایگزینی سگ‌ها در برخی نواحی به دنبال اصلاح نژادی مستند شده است که باعث ایجاد جمعیت جوان‌تر از سگ‌هایی شده است که معمولاً مستعد هاری هستند (Moreira, 2004).

کشتار بی‌حساب و کتاب سگ‌ها در جوامعی که برنامه‌های واکسیناسیون هاری در آن‌ها اجرایی می‌شوند احتمالاً سگ‌های واکسینه شده را از جامعه حذف می‌کند که به پوشش کمتر واکسیناسیون و افزایش ضد تولیدی در انتقال هاری به خاطر بازیابی جمعیت منتهی می‌شود. اصلاح نژادی اغلب هم در ناحیه محلی و هم خارج از آن با مقاومت عمومی مواجه می‌شود، بخصوص اگر روش‌های بکار گرفته‌شده غیرانسانی باشند. کشتار سگ‌ها در حال حاضر با روش‌های مختلف DPM انسانی جایگزین شده است که هدف آن‌ها ایجاد تأثیرات مثبت و پایدار بر جمعیت سگ‌ها و جوامعی است که سگ‌ها در آن زندگی می‌کنند. ابزارهای DPM از جمله واکسیناسیون و روش‌های دیگر کنترل بیماری، کنترل دسترسی به غذا (کنترل زیستگاه)، ارتقاء RDO، پیشگیری و کنترل تولیدمثل، شناسایی و ثبت سگ‌ها مجزا، دسترسی به پناهگاه، مراکز نگهداری و بازگشت دوباره، و تصویب مقررات ممکن است با یکدیگر پیوند بخورند تا برنامه‌های DPM اثربخشی ایجاد کند (Jackman, Rowan, 2007).

بطور کلی درباره اینکه آیا کشتن سگ‌ها صحیح است یا خیر، باید متذکر شویم که این عمل هم بر رفاه انسان و هم سگ‌ها تأثیر می‌گذارد. مطالعات نشان می‌دهند که این روش به‌عنوان روش طولانی‌مدت کنترل جمعیت سگ‌ها عمل نمی‌کند زیرا امکان حذف تمام سگ‌ها وجود ندارد و سگ‌های دیگر به‌زودی نواحی مشخص را پر از جمعیت می‌کنند که انتشار بیماری‌هایی مانند هاری را بدتر می‌کند. بنابراین این کار هدر دادن منابع و در کنترل بیماری زئونوز زیان‌بخش است. روش‌های زنده‌گیری، مهار و بی‌هوشی اغلب خشن هستند و باعث رنجش زیاد سگ‌ها می‌شوند. کانت و گاندی هر دو توصیه کرده‌اند که خشونت در رابطه با حیوانات به خشونت در مواجهه به انسان منتهی می‌شود، همان باوری که تحقیقات جرم‌شناسی امروزه از آن پشتیبانی می‌کند (مانند کلرت، بلتوس). حذف سگ‌های خیابانی نقشی که آن‌ها که ممکن است به‌عنوان همراهان ضعیف‌ترین عضو جامعه‌ای که قادر نیست سگ‌ها را به‌عنوان حیوان خانگی نگه دارد، از آن‌ها محافظت کند و با آن‌ها با مهربانی رفتار کرده و همراه باشد، را نادیده نمی‌گیرد. (ICAM Coalition, 2007).

6-6- خلاء قانونی: در حال حاضر تنها الگوی قانونی مرتبط با حیوانات شهری در ایران، دستورالعمل کنترل جمعیت سگ‌های ولگرد 1387 می‌باشد. طبق این دستورالعمل نهاد مسئول (شهرداری) موظف است کانون تجمع سگ‌های شهری را شناسایی کرده و از طریق انتخاب روش مناسب جمعیت آن‌ها را کنترل کند. پس از جمع‌آوری سگ‌های ولگرد از سطح شهر و روستا و انتقال آن به قفس نگهداری موقت در مرکز نگهداری، عملیات معاینه، تشخیص و تفکیک سگ‌های اصیل و سگ‌های آلوده زیر نظر دامپزشک انجام می‌شود و سگ‌های ولگرد آلوده و غیر مفید از سگ‌های اصیل مفید تفکیک و سگ‌های مفید توسط دامپزشک واکسیناسیون و قرنطینه شده، پس از طی دوران قرنطینه، نصب قلاده و شناسنامه دار کردن سگ به مراکز یا افراد متقاضی پس از اخذ تعهد از آن‌ها در خصوص نگهداری مناسب حیوان و عدم رهاسازی، انجام معاینات و مراقبت‌های بهداشتی لازم تحویل می‌شود. سگ‌هایی که به‌عنوان سگ‌گله به افراد واگذار می‌شوند قبل از واگذاری عقیم‌سازی خواهند شد. جهت معدوم‌سازی سگ‌های بلااستفاده و غیر مفید، ابتدا با تزریق عضلانی کتامین و اسپرومازین، حیوان بیهوش و سپس با تزریق ترکیبات بنزودیازپین وریدی بدون احساس درد دچار مرگ مغزی، قلبی و تنفسی می‌شوند. نکته‌ای که در این میان حائز اهمیت است این است که گرچه این دستورالعمل جنبه‌ی حمایتی ندارد هیچ‌یک از ترتیبات مقرر در آن اجرا نمی‌شود. حیوانات شهری مانند همه‌ی حیوانات دیگر از حقوقی برخوردارند که رفاه آنان را تضمین کند. با این وجود در ایران شاهد نقض حقوق آن‌ها به طریق مختلف از جمله کشتار آن‌ها به منظور کنترل جمعیت و پدیده‌ی حیوان‌آزاری بوده‌ایم که باعث افزایش اعتراضات و نارضایتی حامیان حیوانات شده است.

ایران هم مانند بیشتر کشورهای در حال توسعه برای کنترل جمعیت حیوانات شهری خصوصاً سگ‌ها بر کشتار آن‌ها متمرکز شده است که این روش از چشم‌انداز رفاه حیوانات رضایت‌بخش نیست.

رویه اتخاذ شده در طول تاریخ در جهان نشان داده است که نمی توان با کشتار حیوانات شهری از شیوع بیماری هاری جلوگیری نمود همچنین واضح است که گرفتن حق حیات از حیوان صحیح نمی باشد.

7. بومی سازی الگوهای به کار رفته در نظام حقوقی کشورهای مورد بررسی در نظام حقوقی ایران

همانگونه که بیان شد، بیشتر کشور هایی که در زمینه ی مدیریت حیوانات شهری موفق بوده اند در ابتدا به تنظیم و تدوین قوانین رفاه حیوانات پرداخته اند. بنابراین در ایران نیز تدوین قوانین مرتبط ضرورت دارد. این قانون باید شامل این موارد باشد: تعریف مفاهیم اساسی از جمله حقوق حیوانات، دسته بندی حیوانات و به طور خاص تعریف دایره حیوانات شهری، تصریح مصادیق رفاه حیوانات شهری، همچنین در این قانون باید نهادی به عنوان مامور و مسئول حمایت و کنترل حیوانات شهری تعیین شود. در قانون پیشنهادی باید ظلم به حیوانات و مصادیق آن جرم انگاری شده و مجازات مناسبی برای مجرمان در نظر گرفته شود. نحوه ی مدیریت حیوانات شهری برای مثال جمع آوری، عقیم سازی و... باید با جزئیات تعریف شود. همچنین بودجه ای برای این امر طبق قانون تعیین شود. نحوه و مکان استقرار پناهگاه ها طبق قانون تعیین شود و این قانون شامل حمایت های کافی از سازمان ها و انجمن های مردمی را به عمل آورد. همچنین باید وظایف و مسئولیت های شهروندان، مقامات دولتی و سازمان ها مشخص شوند.

در کنار قانونگذاری، آموزش های لازم به عموم مردم نقش اساسی در احترام به قوانین و همچنین رفتار مناسب با حیوانات دارد. آموزش می تواند از طریق مدارس، رسانه ها، کتب و فعالیت سازمان های حمایت از حیوانات انجام شود. برای مثال حیوانات شهری که در بیشتر قوانین رفاه حیوانات از آنها به عنوان حیوانات همدم و همراه یاد شده نباید بی نژاد محسوب شوند و بهتر است علاقه مندان به جای خریدن حیوانات خانگی با نژاد های به اصطلاح اصیل حیوانات شهری که سالم و مهربان هستند را به سرپرستی بگیرند و ترویج چنین فرهنگی به واسطه ی آموزش صحیح مقدر است همچنین در مورد به کار بردن واژه ی شهری به جای ولگرد آموزش نقش مهمی ایفا می کند.

در راستای اجرای قوانین و ایجاد مسئولیت در مالکان حیوانات خانگی، همه ی مالکان ملزم به عقیم سازی حیوان خود هستند. بنابراین با مراجعه به کلینیک های دامپزشکی با روش های صحیح حیوانات خانگی عقیم خواهند شد. سپس برای آنها ریز تراشه ی شناسایی نصب می کنند که باعث می شود مالک از رها کردن حیوان خودداری کند چرا که با جریمه مواجه خواهد شد و همچنین در صورت گم شدن به راحتی قابل یافتن خواهد

بود. در صورتی که این عمل با هزینه ی زیادی مواجه باشد می توان از روش خالکوبی روی گوش و یا پلاک استفاده کرد.

در مورد حیوانات شهری که آزادانه در معابر و مکان های عمومی پرسه می زنند، نهادی که برای این امر منصوب شده، برای مثال شهرداری، به جمع آوری آنها اقدام می نماید. روش جمع آوری در قانون تصریح شده است، بهتر است از روش های انسانی برای جمع آوری استفاده شود که حیوان رنج نکشد. پس از جمع آوری، حیوانات توسط دامپزشک معاینه می شوند و در صورت بیماری درمان شده سپس واکسینه می شوند. همه ی حیوانات شهری که به پناهگاه منتقل شده اند عقیم سازی می شوند. اگرچه همانگونه که بیان شد تولید مثل حق حیوان است اما مروری بر رویه در ایران و بی تاثیر بودن کشتار حیوانات شهری و موفقیت کتوهای دیگر به کمک عقیم سازی بهترین راه حل برای کنترل حیوانات شهری است. چرا که در غیر اینصورت سطح رفاه زندگی این حیوانات بسیار پایین تر است.

در بیشتر کشور هایی که در زمینه حیوانات شهری و کنترل آنها اقدام به قانون گذاری کرده اند، مسئولیت پذیری مالکان حیوانات خانگی بطور چشمگیری مورد توجه واقع شده است. زمانی که شخصی حیوان خانگی خود را رها می کند یا به حیوان اجازه ی آزادانه پرسه زدن را می دهند، به طور مستقیم باعث افزایش جمعیت حیوانات شهری می شوند. بنابراین افرادی که نسبت به حیوان خانگی خود و کنترل و نگهداری آن مسئولیت پذیر باشند می توانند در کنترل جمعیت حیوانات شهری نقش مهمی را ایفا نمایند.

نگهداری حیوانات خانگی در ایران تقریباً رایج است بنابراین واگذاری راهکار غافلگیر کننده ای نخواهد بود. بنابراین می توان حیوانات را پس از عقیم سازی و نشانه گذاری به افراد واجد شرایط واگذار نمود. افرادی که حیوان شهری را به سرپرستی می گیرند باید تعهد به نگهداری و مراقبت ایده آل از حیوان بدهند.

همچنین بهتر است مالکیت حیوان منوط به کسب مجوز باشد به این صورت که با پرداخت مبلغ قابل توجهی مجوز به مالک اعطا شده و مشخصات حیوان و مالک در پایگاهی ثبت شود. بهتر است خرید و فروش حیوانات خانگی نیز کنترل و بازرسی شود و برای پرورش دهندگان مجوز هایی در نظر گرفته شود.

گرچه این روند ممکن است وقت و هزینه ی بیشتری را نسبت به کشتار های وسیع صرف کند اما در طولانی مدت جمعیت حیوانات شهری را کاهش می دهد. همچنین حقوق حیوانات شهری تضییع نمی شود و با این شرایط می توانند زندگی مطلوبتری را تجربه کنند.

بهتر است مرگ با ترحم تنها در شرایطی که حیوان به شدت در معرض بیماری و رنج است به طرز کاملاً انسانی و بدون درد انجام شود و باید به عنوان آخرین راه حل در نظر گرفته شود چرا که گرفتن حق حیات از حیوان به هیچ عنوان انسانی نیست.

در مورد هزینه هایی که باید صرف این برنامه شود اگرچه سازمانهای مردم نهاد که با کمک های مردمی و داوطلبانه فعالیت می کنند می توانند در این راستا فعالیت کنند کما اینکه اکنون چندین سازمان در ایران به این کار مشغول هستند با این وجود این سازمانها توانایی مالی کافی ندارند بنابراین لازم است که دولت بودجه ای را برای انجام این برنامه به طور سالانه در اختیار نهاد مسئول قرار دهد که برنامه عقیم سازی و نگهداری از حیوانات شهری به طور منظم اجرا شود. بخش دیگری از هزینه ها از طریق اعطای مجوز و جریمه ها تامین خواهد شد.

نتیجه گیری

وجود حیوانات شهری در محیط زندگی شهروندان امری انکار ناپذیر است. خصوصاً با گسترش شهرها انسان ها بیش از پیش وارد محیط زندگی حیوانات می شوند. فعالیت چند سمن و پناهگاه بدون وجود قانون یا دستورالعملی به عنوان الگو و با ضمانت اجرا و بدون هیچ گونه حمایت مالی و حقوقی دولت باعث عدم پیشرفت خواهد بود.

شهرداری ها که از زمان تصویب دستورالعمل کنترل جمعیت سگ های ولگرد مسئول ساماندهی محسوب می شوند هنوز هم به کشتار انبوه متوسل می شوند در حالی که همانگونه که مطرح شد این عمل هیچ گونه تاثیر مثبتی بر جمعیت این حیوانات ندارد و در کشورهای پیشگام کاملاً منسوخ شده است. پیشنهاد می شود شهرداری ها با همراهی و حمایت از حامیان در عوض کشتار به جمع آوری و واکسیناسیون و عقیم سازی اقدام نمایند. بنابراین یکی از ضعف های عمده نظام حقوقی ایران خلاء قانونی در زمینه حمایت از حقوق حیوانات است.

در کشور ایران حامیان، سمن ها و موسسین پناهگاه ها به عنوان ذینفع نمی توانند به طرح دعوی در زمینه حیوانات شهری بپردازند و غالباً پیگیری های آنها در زمینه حیوان آزاری بی نتیجه می ماند. بهتر است موادی از قانون به این امر اختصاص یابد چرا که این امر خود جنبه ی پیشگیرانه داشته و فرد خاطی را از عمل باز می دارد.

همانگونه که گذشت، کشور های پیشگام نیز از ابتدا بهترین روش ها را انتخاب ننموده اند بلکه به آهستگی و با تجربه و آزمودن روش های مختلف توانستند مشکلات حیوانات شهری را حل نمایند. بنابراین ایران نیز قادر خواهد بود در عین حمایت از حق حیوانات شهری مساله ی جمعیت آنها را حل و فصل نماید.

نمی توان حق تولید مثل را از موجودی دریغ نمود اما زمانی که این حیوانات بطور گسترده تولید مثل می کنند در حالی که غذای کافی و رفاه و حتی حق مصون ماندن از آزار از آنها دریغ شده است، بهترین راه حل عقیم سازی و البته رسیدگی هایی همچون غذا رسانی، درمان، واکسیناسیون و غیره می باشد.

یکی از عوامل افزایش جمعیت حیوانات شهری رها شدن حیوانات خانگی توسط صاحبان آنها می باشد. در ایران حیوانات خانگی به ثبت نرسیده و دارای پلاک یا ریزتراشه نمی باشند. اکثرا صاحبان برای فروش توله ها حیوان خانگی خود را عقیم نمی کنند. این امر ریشه در تجارت حیوانات خانگی دارد که باید ممنوع شود. خرید و فروش و پرورش حیوانات به اصطلاح با نژاد تجارتي با نتایج بسیار مضر می باشد. افرادی که علاقه به نگهداری حیوان خانگی دارند می توانند در عوض خریدن حیوان، یکی از حیوانات شهری را به سرپرستی بگیرند و با این کار به طور غیر مستقیم هم حیوان را حمایت کند هم به صنعت خرید و فروش حیوانات سود نرسانند. این امر بدون وجود قانون و نهادی به منظور نظارت و بازرسی میسر نخواهد شد.

بنابراین پیشنهادات طرح شده شامل موارد زیر می باشند:

تصویب قانون، شامل موارد منع حیوان آزاری و مجازات آن، تعیین ارگان مسئول و طرح وظایف آن، ممنوعیت خرید و فروش حیوانات، تعیین نهادی برای اعطای مجور فعالیت به سمن ها و پناهگاه ها، تعیین ذینفع، طرح اجباری ساختن ثبت حیوانات خانگی و تعیین بودجه، اجرای برنامه های آموزشی در سطوح مختلف، اجرای برنامه کنترل موالید، جمع آوری-عقیم سازی-رها سازی، نهاد متولی از اندیشه گروه های سالم در زمینه حیوانات شهری استفاده نمایند.

منابع

1- کتب

منوچهر آشتیانی، جامعه شناسی شناخت ماکس شلر، چاپ دوم، تهران، شرکت نشر قطره، 1383، 228.

ریچارد پایکین، کلیات فلسفه، چاپ بیست و نهم، ترجمه سید جلال الدین مجتوبی، انتشارات حکمت، 1378

ویلیام جیمز، پراگماتیسم، چاپ دوم، ترجمه عبدالکریم رشیدیان، تهران، شرکت انتشارات علمی و فرهنگی

1370-1386

اسرائیل شفلر، چهار پراگماتیست، چاپ چهارم، ترجمه محسن حکیمی، تهران نشر مرکز، 1373

آنتونی گیدنز، جامعه شناسی، چاپ چهاردهم، ترجمه حسن چاوشیان، تهران، نشر نی، چاپ دوم، 1387

لوی برول، هانری، حقوق و جامعه شناسی، ترجمه مصطفی رحیمی انتشارات سروش 1964

2-مقالات

آن وارن م. نقدی بر نظریه حقوق حیوانات ریگان. تهران: نشر سرچشمه، 1387

بهنام منش، شیما، عمانی سامانی، رضا (1391) «جایگاه حیوانات در سیر تاریخی اخلاق و فلسفه در غرب»
مجله ایرانی اخلاق و تاریخ پزشکی شماره 2. 31-24

بشارتلو، رضا(1396). پراگماتیسم، فراتر از یک فلسفه، ماهنامه فرهنگی، اجتماعی و سیاسی آوا، دانشگاه
گلستان، سال دوم، شماره دهم.

جاهد، محسن، اخلاق و حیوانات، رویکرد ها و نظریه ها، فصلنامه اخلاق زیستی، شماره دهم، زمستان 1392

جیمز، ویلیام. پراگماتیسم، ترجمه عبدالکریم رشیدیان، تهران، 1370-1386

خوشیاری حاجی بابا، رزاق، مجدی، علی(1392)، «حمایت از حیوانات در قوانین ایران و اسناد بین
المللی». فصلنامه حقوق پزشکی شماره 26. 191-171

راسخ، محمد و خداپرست، امیر حسین، تاثیر دو رویکرد الهیاتی و متن گرا بر اخلاق زیستی، فصلنامه اخلاق در
علوم و فناوری، سال هفتم، شماره 4، 1391

رورتی، ریچارد(1387) مدل های تحلیل سیاستگذاری عمومی، فصلنامه مطالعات راهبردی، شماره 39

رهبری، مهدی(1388)، پراگماتیسم و سیاست مروری بر تاثیرات رویکرد پراگماتیستی در حوزه سیاست،
فصلنامه سیاست، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دوره 41، شماره 2 تابستان 1390

رهنمایی، احمد(1385) سیری در تحولات فرهنگی-سیاسی غرب از یونان باستان تا پایان هزاره دوم، قم، موسسه
آموزشی و پژوهشی امام خمینی.

شریعتمداری، علی(1384). فلسفه: مسائل فلسفی، مکتب های فلسفی، مبانی علوم، دفتر نشر فرهنگ اسلامی.

فولکیه، پل(1347) فلسفه عمومی یا مابعدالطبیعه، ترجمه یحیی مهدوی، تهران دانشگاه تهران.

کاظمی، عبدالحسین؛ رزم آرای، ناصر (1390). حقوق حیوانات و تحقیقات زیست پزشکی، فصلنامه اخلاق پزشکی،
ش 15

مقیم، حاجی، ابوالقاسم، 1385، حقوق حیوانات در فقه اسلامی، قم، فصل نامه فقه و اصول، شماره 48
وکیل، امیر ساعد (1398)، «ظهور رویکرد های فراملی در حقوق رفاه حیوانات»، فصلنامه مطالعات حقوق عمومی
شماره 1. 199-216

هایدگر. مارتین (1371)، عصر تصویر جهان، ترجمه یوسف اباذری، ارغنون، شماره 11 و 12

3- پایان نامه ها

مددی، زهرا، بررسی اندیشه های راجر اسکروتن در باب اخلاق/حقوق حیوانات، دانشگاه زنجان، دانشکده ادبیات
و علوم انسانی، پایان نامه کارشناسی ارشد، زمستان 1396

1. Anonymous. Animal rights vs animal welfare. Carolina: north carolina responsible animal owners alliance.
http://www.ncraoa.com/AR_vs_AW.htm (accessed on 2009)

2. Army Regulation 40-905/SECNAVINST 6401.1B/AFI 48-131 Veterinary Health Services, 26 August 2006 INTEGRATED MANAGEMENT OF STRAY ANIMALS ON MILITARY INSTALLATIONS .Published and Distributed by the Information Services Division Armed Forces Pest Management Board Forest Glen Section Walter Reed Army Medical Center Washington, DC 20307-5001, 2012. City of New Orleans Code of Ordinances, Chapter 18 – ANIMALS, 1956

3. Altola e, animal ethics. In: callicott j b & frodeman r. encyclopedia of environmental ethics and philosophy, gale, 2009

4. Bouwman M, Animal sheltering in The Netherlands, 2015, Reaching out to the community, mantra on view hotel, 14-19

5. Butcher, R, 1999. Stray dogs-a world wide problem. J. small Anim. Pract. 40, 458-459.

6. C Alberthsen, JS Rand, PC Bennett, M Paterson, M Lawrie and JM Morton, (2013), Cat admissions to RSPCA shelters in Queensland, Australia: description of cats and risk factors for euthanasia after entry.
[http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/avj.12013/abstract?deniedAccessCustomisedMes sage=&userIsAuthenticated=false](http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/avj.12013/abstract?deniedAccessCustomisedMessage=&userIsAuthenticated=false)
7. Daniels, T.J., and M. Bekoff. 1989. Population and social biology of free ranging dogs. *Journal of Mammology* 70(4): 754–762.
8. Eva Voslarva, Annamaria Passantino, (2012), Stray dog and cat laws and enforcement in Czech Republic and in Italy.
9. Fox, M. W, Blackman, E, 1975. Behavior and ecology of small group of urban dogs (*canis familiaris*). *Appl. Anim. E thol.* 1, 119-137.
10. Francione, G (1955) animal property, and the law, temple university press, p.8. 6.
11. Friz Dorothea, 2003, The Problem of Stray Animals practical and effective management methods, PUBLISHED BY THE FOUNDATION MONDO ANIMALE ONLUS
12. Hetts, S.; Clark, J.; Calpin, J.; Arnold, C.; Mateo, J. (1992). Influence of housing conditions on beagle behaviour. *Applied Animal Behaviour Science*, 34: 137–155.
13. ICAM Coalition, 2007. Humane dog population management guidance- international companion animal management coalition.
14. Jackman J, Rowan AN. Free-roaming dogs in developing countries: the benefits of capture, neuter, and return programs. In: Salem DJ, Rowan AN, editors. *The State of the Animals IV: 2007*. Humane Society Press (2007). Available from: [http://www.fao.org/fileadmin/user_upload/animalwelfare/1_CNVR%20Jackman%20and%20Rowan%20\(2\).pdf](http://www.fao.org/fileadmin/user_upload/animalwelfare/1_CNVR%20Jackman%20and%20Rowan%20(2).pdf)
15. Michael C Appleby, Daniel M Weary, Peter Sandoe, (2014), Dilemmas in Animal Welfare. CABI Publishers
16. Munro Charlotte, 2014, Study of Strays in Malta and the way they are perceived by the Maltese Society , A dissertation presented to the Faculty of Arts in Part

Fulfillment of the Requirements for the Degree of Bachelor Of Arts (Honours) in Geography at the University of Malta

17. Reece, J.F, 2007. Rabies in india: an ABC approach to combating the disease in street dogs. *Vet.Rec.*161,292-293.
18. Sudarshan MK, Madhusudana SN, Mahendra BJ, et al. (2007) Assessing the burden of human rabies in India: Results of a national multi-center epidemiological survey. *International Journal of Infectious Diseases* 11: 29–35.
19. Tasker L, 2006, *Stray Animal Control Practices (Europe)*, is based upon questionnaire responses returned by Member Societies and Associated Organisations of WSPA and RSPCA International
20. Taylor, angus, *animal and ethics*, 3 ed, 2009: broadview
21. T. Mannhart, T. Senders, T. Hoppenbrouwers, A. Steiger A catch-neuter-release project for free-roaming dogs and cats in Rhodes, Greece: Problem analysis and effectiveness of the strategy (manuscript for *Journal of American Veterinary Medical Association JAVMA*) Department of Defense Instruction 4150.07, DoD Pest Management, 29 May 2008
22. Wallace JL, Levy JK. (2006), Population characteristics of feral cats admitted to seven trap-neuter-return programs in the United States.
23. World Health Organization (WHO). 1988. Report of WHO consultation on dog ecology studies related to rabies control. *WHO/Rab.Res./88.25*.